

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Homiletické zpracování Staročeského pasionálu

Bakalářská práce

Studijní program: B7310 – Filologie
Studijní obor: 7310R033 – Český jazyk a literatura
Autor práce: **Veronika Veinholdová**
Vedoucí práce: Mgr. Marek Janosik-Bielski

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Veronika Veinholdová
Osobní číslo: P12000417
Studijní program: B7310 Filologie
Studijní obor: Český jazyk a literatura
Název tématu: Homiletické zpracování Staročeského pasionálu
Zadávající katedra: Katedra českého jazyka a literatury

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Metody práce: komparace, interpretace, analýza.

Cíl práce: charakteristika využití legendy ze Staročeského pasionálu ve vybrané sbírce kázání, formální a sémantická analýza textu.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. Sbírka kázání založených na legendách (e-book). Praha: Academia, 2014. 157 s.

JANOSIK-BIELSKI, M. Kázání, nebo legenda? In: Pokušení Jaroslava Kolára. Praha: ÚČL AV ČR; FF UK v Praze, 2009. S 84-89.

KOLÁR, J. Návraty bez konce. Brno: Atlantis, 1999. 358 s.

ZAJÍČKOVÁ, V. Staročeský Passionál. Žánrová struktura pozdně středověké hagiografie. Ostrava: Repronis, 2011. 253. s.

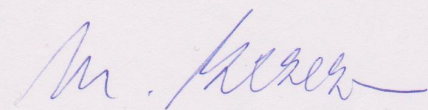
Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Marek Janosik-Bielski

Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání bakalářské práce: **30. listopadu 2014**

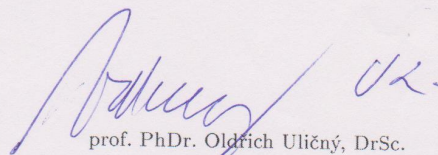
Termín odevzdání bakalářské práce: **30. listopadu 2015**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.

děkan

L.S.

prof. PhDr. Oldřich Uličný, DrSc.

vedoucí katedry

V Liberci dne 30. listopadu 2014

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Mé díky patří především vedoucímu této bakalářské práce

Mgr. Marku Janosikovi-Bielskému za cenné rady, podnětné připomínky, ochotu k diskuzi, trpělivý přístup a pomoc při řešení různých úskalí, která se během psaní objevila.

Dále bych ráda poděkovala své mamince, bez které by práce nemohla vzniknout, a přátelům za velkou podporu.

Anotace

V této práci se zabýváme staročeskou *Sbírkou kázání založených na legendách* z 15. století. Z obsahového hlediska se věnujeme motivům svatosti, jež popisují jednotlivé světce, a motivu božího trestu; charakterizujeme tak využití legendických úryvků ze *Staročeského pasionálu*, jež mnohdy tvoří největší část kázání. Z formálního hlediska se zaměřujeme na kompozici textů ve sbírce. V neposlední řadě se zamýšlíme nad otázkou žánrovosti, jež se v souvislosti s tímto typem textu objevuje, a to sice zda se jedná o kázání, nebo o legendu, a nad funkcí celé sbírky.

Klíčová slova: Sbírka kázání založených na legendách, kázání, legenda, Staročeský pasionál, svatost, světci, mučedníci, Ježíš Kristus, panna Marie, Máří Magdaléna, boží trest.

Annotation

This bachelor thesis concerns itself with an Old Czech *Collection of Sermons based on legends* dating from the 15th century. From the point of view of the contents, the work mainly focuses on the motifs of sainthood, which describe the individual saints, and the motif of divine punishment and in doing so it characterises the use of legend-based extracts from the *Old Czech Passional* which often constitute the greater part of the sermons. From a formal point of view, the work focuses on the composition of the texts in the collection. Finally, the work also considers the question of genre designation which arises in association with this type of text, i.e. whether this involves sermons or legends and the function of the entire collection.

Key words: the Collection of Sermons based on legends, sermon, legend, the Old Czech Passional, sainthood, saints, martyrs, Jesus Christ, the Virgin Mary, Mary Magdalene, divine punishment.

Obsah

Úvod	8
1 Kázání	9
2 Legenda	11
3 Staročeský pasionál	14
4 Sbírka kázání založených na legendách	17
4.1 Kompozice kázání	17
5 Důkaz svatosti	22
5.1 Apoštolská činnost	23
5.2 Výjimečný charakter	24
5.3 Schopnost uzdravovat nemocné, křísit mrtvé	27
5.4 Mučednická smrt	28
5.4.1 Mučení žen	29
5.4.2 Mučení mužů	32
5.4.3 Tělesná obnova mučedníků	37
5.5 Vykonané zázraky	38
5.6 Posmrtné uctívání	39
6 Ježíš Kristus, panna Marie a Máří Magdaléna	42
6.1.1 Kázání o Ježíši Kristu	42
6.1.2 Kázání o panně Marii	44
6.1.3 Kázání o Máří Magdaléně	47
7 Boží trest	49
7.1 O zkáze Jeruzaléma	50
8 Funkce textu	52
Shrnutí	58
Literatura	61

Úvod

V této práci se zabýváme staročeskou *Sbírkou kázání založených na legendách*. V úvodních kapitolách nejprve krátce nastiňujeme historii a hlavní znaky literárních žánrů kázání a legendy, zmiňujeme však pouze některé důležité historické mezníky. V další kapitole představujeme oblíbené středověké legendické dílo nazvané *Staročeský pasionál*, jehož homiletickým zpracováním je uvedená sbírka.

Další část práce se věnuje analýze uvedené sbírky. Ve formální rovině přibližujeme specifickou kompozici textů, avšak naši pozornost obracíme především k sémantické stránce s důrazem na nejvýraznější motivy, kterými jsou motiv mučení, obnovy, božího trestu a motiv svatosti. Mučení křesťanů za účelem vymýtit jejich víru bylo ve starověkém Římě na denním pořádku, tělesná obnova dokazovala přítomnost vyšší moci, jež pomáhala mučeným překonat utrpení a utvrzovala je ve víře. Boží trest pak stihl všechny, kteří utrpení způsobovali nebo odmítli pomoci. Motiv svatosti prostupuje všemi texty.

Na základě analýzy a interpretace těchto motivů podáváme hypotetické důvody, jaké nejspíše vedly autora sbírky k tomu, aby využil legendy ze *Staročeského pasionálu* ke kazatelským potřebám, a jaký charakter mají legendické části. V závěru práce se zabýváme funkcí textu, posuzujeme žánrové hledisko a společenský význam tohoto díla.

K charakteristice využití legendy pracujeme s pasionálovým textem pocházejícím z druhé poloviny 15. století (1476). Přesto, že se jedná o poměrně mladý text, jenž vznikl později než analyzovaná sbírka, dle našeho názoru dokládá dlouhodobé využívání, účinnost a dosah zahrnutých legend, oba texty mezi sebou porovnáme z obsahového hlediska.

1 Kázání

Počátky nejstaršího prozaického žánru sahají do období 9.–5. století před naším letopočtem do oblasti Středomoří, staré Číny a Asie. Vzorem křesťanského kázání se stalo Kristovo rozmlouvání s učedníky, dále antické řečnictví a spisy církevních Otců. Za zakladatele tohoto žánru bývá považován *Origenés* (2.–3. st. n. l.). Proslulost získali například sv. *Ambrož* (4. st.) či sv. *Jan Zlatoústý* (4.–5. st. n. l.), sv. *Augustin* (4. st. n. l.) je autorem vůbec první kazatelské nauky, inspiroval se u *Aristotela* (4. st. př. n. l.) a *Cicera* (2.–1. st. př. n. l.).

V 5. století n. l. dochází k proměnám formy i obsahu řečí, do popředí se dostává téma boží milosti či ospravedlnění. Z této doby je možné uvést sv. *Řehoře Velikého* nebo sv. *Jana z Damašku*. Dalšího vzepětí se kázání dočkalo ve 13. století díky scholastice praktikované v dominikánském a františkánském klášteře, ale také probíhajícím křížovým výpravám. Důležitým nástrojem šíření kazatelské činnosti byl vynález knihtisku. S reformací v 16. století souvisí vzrůstající obliba příležitostných promluv. Postupně se kázání stávala členitými a propracovanými řečmi, jejichž součástí byla exempla nebo delší úryvky z legend. Tato snaha zaujmout a pobavit posluchače vyvrcholila v 17. století v tzv. konceptuální homiletiku. V polovině 18. století však nastává vlivem osvícenských názorů všeobecný úpadek tohoto žánru.¹

O počátcích kazatelství na našem území lze uvažovat již v souvislosti s misijním působením Cyrila (známého též pod jménem Konstantin Filosof) a Metoděje. I když je autorství pouze pravděpodobné, je Konstantinovi přisuzována *Legenda chersonská*, jejíž součástí je oslavná řeč o přenesení ostatků sv. Klimenta. Ve 12. století vznikl *Homiliář opatovický* obsahující texty týkající se mariánských svátků a českých světců, oblíbenými byli Ludmila a Václav. Kazatelsky činní byli také biskupové Jindřich Zdík (12. st.) a Robert (přelom 12. a 13. st.) Zápisy kázání sloužily někdy jako příručka, jindy se dochovaly jen překlady z latiny nebo pouhé přípravy. Jan Vilíkovský vyslovil názor, že kázání zapsaná latinsky byla přednášena česky.² Ve 14. století získávají kázání důležitou úlohu ve veřejném životě. Řeči Husových předchůdců i Husa samotného působí na širokou společenskou vrstvu, kterou upozorňují na nedostatek morálky. Nejvýznamnějším dílem je Husova *Postila* (1413).

¹ MOCNÁ, D., PETERKA, J. (eds.) *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 295–298.

² VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*, s. 111.

V 15. století se kazatelství stává nástrojem politické agitace katolíků i protestantů. Knihtisk umožnil šíření cizích autorů, čeští kazatelé v jejich tvorbě nacházeli inspiraci hlavně po formální stránce.³ Je problematické určit, zda tištěná kázání kazatel skutečně pronesl.

Tento žánr postupně nabýval na oblíbenosti mezi lidmi a sbírky kázání fungovaly téměř jako knížky lidového čtení. Kazatelé využívali stále častěji nápadité řečnické figury a symboly, kterými ozvlášťovali své řeči. V tomto smyslu se hovoří o konceptuální homiletice, jejíž základem se stal tzv. koncept neboli překvapivý nápad. Kazatel různými způsoby rozvíjel citát z Písma či antických spisovatelů. Didaktická funkce přestala být dominantní, nahradila ji funkce estetická. Kazatel se snažil posluchače nejen poučit, ale hlavně pobavit a často také šokovat. Jedním z nejoblíbenějších kazatelů u nás byl Bohumír Hynek Bilovský. Ve 2. polovině 18. století začal být tento řečnický proud kritizován za přílišnou obraznost, kazatelé se stali spíše herci než vykladateli Písma. Kvůli citování antických myslitelů byl konceptualismus pokládán za pohanství. O tom, že tzv. nová rétorika, jak se toto řečnictví nazývá, nebyla pochopena ani pozitivisty v 19. století, svědčí také zpracování hesla homiletika v *Ottově slovníku naučném*.⁴ Jaroslav Vlček se o tomto období v homiletice vyjádřil jako o úpadkovém. Barokní kazatelství docenil až Josef Vašica ve 30. letech 20. století.⁵

Obecně lze žánr kázání definovat takto: *Duchovní řeč, která si klade za cíl působit na morálku, náboženské vědomí a vzdělání určitého okruhu posluchačů*.⁶ Rozlišují se kázání exegetická čili homilie a tematická. Exegetická kázání vykládají biblický text, kázání tematická nejsou pevně spojena s textem Písma a nemusejí ani pojednávat o biblickém tématu. Dále je možné rozlišovat kázání podle obsahu (např. mravoučná či panegyrická), účelu (naučná a parenetická), podle toho, zda jsou příležitostná (např. pohřební či svatební), anebo tradiční. Někdy vznikají celé cykly promluv. Jedná se pak o kázání cyklická, vznikající se stejným záměrem a na určité téma, jsou protikladem k postilám, jež jsou sbírkami kázání zaměřujícími se na liturgický výklad.

³ Kázání. In: *Ottův Slovník naučný*, 14. díl, s. 121.

⁴ Homiletika. In: *Ottův Slovník naučný*, 11. díl, s. 525–526.

⁵ Především knihou *České literární baroko*.

⁶ MOCNÁ, D., PETERKA, J. (eds.) *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 295–296.

2 Legenda

Kořeny žánru legendy sahají do Středomoří. Nejprve se jednalo o životopis doplněný biblickým textem či upravený řecký dobrodružný román. Legenda v křesťanském světě vzniká ve 2. století, navazuje na život a umučení Krista. Nejstarší legendický text se nazývá *Pseudoklementina*.

V době pronásledování křesťanů ve starém Římě vznikala ze zápisů z poprav tzv. *Acta martyrum*, po povolení křesťanské víry začaly vznikat legendy, v kterých nebyl hlavní postavou mučedník. Od čtvrtého století byly sestavovány celé soubory o životech poustevníků – tzv. *Životy otců*. Po schismatu v církvi se rozdělila tematika legend východu a západu. Zatímco na východě byli zobrazováni nejčastěji mniši, na západě byla věnována pozornost hlavně papežům a opatům. S pronikáním pohanských kmenů vyvstala potřeba ovlivnit prostý lid, a proto byly zvýrazněny hlavně zázračné a nadpřirozené rysy, které byly schopny zaujmout. Takové legendy si získaly oblibu.

Od 11. do 13. století se do legendy dostával vedle ideálu světce také ideál rytíře. Jedná se o jeden z hlavních rysů gotické legendy. Pozornost byla přenesena také na ženy – objevovaly se legendy mariánské, zároveň legendy o mučednicích nebo o obětavých světicích. Později se autoři legend inspirovali apokryfními texty a některými orientálními zdroji. Zdrojem ztvárnění světce bývaly také kanonizační buly. Ve 13. století byla bezesporu nejoblíbenější a nejrozšířenější *Legenda aurea* neboli *Zlatá legenda* od Jakuba de Voragine, toto dílo demonstuje hlavní znaky středověké legendy.

S nástupem novověku a v důsledku bojů s islámem plní legenda opět svoji základní funkci, a to napomáhat šíření víry. To platilo i v dobách reformace v 16. století, katolická církev legendu využívala jako nástroj rekatolizace. O vysokou produkci legend se zasloužila například jezuitská kolej. V době baroka došlo k oživení středověkých a antických legend. Využívalo se především kontrastu, pro baroko typického. Legenda se stávala běžnou součástí kázání. Na druhou stranu pod vlivem humanismu začaly legendické texty podléhat kritickým rozborům z hlediska historické faktičnosti. Časté bylo vyvrácení omylů. Kněží neměli síly zastavit tento trend, který způsobil úpadek žánrů. Legendy se ale staly trvalou inspirací pro další generace spisovatelů.⁷

⁷ MOCNÁ, D., PETERKA, J. (eds.) *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 339–342.

V českém prostředí existují legendy již od dob slovanských věrozvěstů (*Život Konstantinův a Život Metodějův*). Pod vlivem latinské církve vznikají překlady legend o svatém Vítu a Benediktovi. Brzy se také objevují legendy o domácích světcích – latinská ludmilská legenda *Byl v české zemi kníže* a staroslověnsky psaná *Proložní legenda*. Nejstarší václavskou legendou je *I. staroslověnská legenda o svatém Václavu* z poloviny 10. století. Následovaly další legendy oslavující českého světce (*Crescente fide*, *Gumpoldova legenda*), které podnítily vznik dalších děl. Třetí český světec Vojtěch, sám autor legend, býval často literárně ztvárněn (např. *Zrodil se nádherný květ*), nejprve se však stal polským světce a legendy o něm vzbudily zájem též dalších zahraničních autorů (např. *Est locus* – Existuje místo od Jana Canaparia). Ve 12. století byli velmi oblíbeni mniši či poustevníci, a tak vznikají legendy o svatém Prokopu (*Menší život a Větší život*), *Vintíři* či *svatém Ivanovi*.

O rozkvět legendistiky se zasloužil Karel IV. Pokračovala obliba svatých Ludmily a Václava, ale z pera autorů vycházejí taktéž legendy o příslušnících klášterů a řádů. Od 13. století se zvýšil zájem o legendistické texty také díky povědomí o *Zlaté legendě*, nejprve byly skládány veršované legendy, až o století později prozaické. Vznikla celá řada legend o nejrůznějších světcích a mučednících (o *Jidášovi* a *Pilátovi*, o sv. *Anežce Přemyslovně*, o sv. *Alexiovi* a další). Obdiv si získala *legenda o sv. Kateřině*, udivující propracovanou kompozicí či symbolikou.

Ve 14. století je významný překlad *Legendy aurey* známý jako *Staročeský pasionál*, dále *Život Krista Pána*. V překladech řeckých děl *Čtenie Nikodémovo* a *Legenda o Veronice* je možné spatřit některé znaky povídky. V husitské epoše se hrdiny legend stali mistr Jan Hus a Jeroným Pražský, jejich životy byly sepisovány ještě na přelomu 15. a 16. století, z této doby pochází také příběh o Janu Žižkovi.

Ke konci 16. století a zvláště v pobělohorském období využívají katoličtí autoři legendu jako součást mnohých žánrů. Oslavují předhusitské světce, ale i světce nové (Jana Nepomuckého nebo Jana Sarkandera). Legendické texty se objevují v kancionálech, dramatech i v kázáních.⁸

V barokní době zastávaly legendy také vlasteneckou úlohu, přispěly tak k první fázi národního obrození. Z oblíbenosti tohoto žánru nebylo ani v 19. a 20. století. Legendy byly různým způsobem variovány nebo tvořily alespoň inspiraci.⁹

⁸ MOCNÁ, D., PETERKA, J. (eds.) *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 342–346.

⁹ *Legenda*. In: *Ottův Slovník naučný*, 15. díl, s. 789–790.

V *Encyklopedii literárních žánrů* uvádí Petr Čornej: *Prozaické nebo veršované životopisy osob považovaných za svaté, zpravidla obsahující i líčení zázraků.*¹⁰ Úkolem textů bylo vyzdvihnout památku lidí, kteří vedli příkladný, ctnostný život a zasloužili si tak život věčný. Důraz se kladl na odlišení dobra a zla, přičemž vzniká jasný schematismus, který má navádět k lepšímu životu bez hříchů, má tedy i silnou agitační funkci. Legendy často podporovaly kanonizaci.

Legenda obvykle obsahuje část popisující narození, v němž tkví i předurčení ke svatosti, dále život osoby, nejdůležitější část dokazující výjimečnost či mučednickou smrt, a posmrtné zázračné činy. Díky oblíbenosti zázračných prvků vznikala tzv. miracula. V textech o mučednících je nejdůležitější částí passio, neboť prostřednictvím mučednické smrti osoba dosahuje posmrtného, věčného života.

Vendula Zajíčková (dnes Rejzlová) se ve své práci důrazně vyhranila vůči názoru, že je legenda samostatným žánrem. Za legendu je podle ní možno považovat všeobecně texty náboženského charakteru určené ke čtení, pro něž se ve staročeštině užívalo pojmu čtenie, totožného s pojmem lectio. (Sám autor sbírky, kterou analyzujeme, však užívá pojem čtenie ve smyslu čtení Písma, nikoliv legendy.) Opírá se přitom o studie zahraničních literárních vědců. Jedná se tak o hagiografickou literaturu s postavou světce jakožto hlavním tématem. Jako lectio označuje text spojený s denní modlitbou. Za samostatné žánry považuje vita (život) a passio (umučení), jsou součástí hagiografie.¹¹ Podle našeho názoru je takové žánrové členění příliš komplikované a nejednoznačné, legendu proto považujeme za samostatný žánr a passio či vita za její části.

¹⁰ MOCNÁ, D., PETERKA, J. (eds.) *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 337.

¹¹ ZAJÍČKOVÁ, V. *Staročeský Passionál. Žánrová struktura pozdně středověké hagiografie*, s. 22.

3 Staročeský pasionál

Staročeský pasionál je soubor legend vycházející z *Legendy aurey* dominikána a janovského biskupa Jakuba de Voragine vzniknuvší okolo roku 1258. Až do 16. století byla *Legenda aurea* nejúspěšnějším dílem. Podle Anežky Vidmanové je s podivem, že se tento soubor těšil tak velkému zájmu, protože autor spíše jen kompiloval bez větších literárních ambicí. Jedním z důvodů může být fakt, že vystihl potřebu zbožných vzorů své doby a také výpravný charakter textu s množstvím historek. Nadto byla velmi užitečná kazatelským účelům, dodržovala posloupnost církevního roku počínaje adventem a obsahovala učené informace, ale i exempla pro laické čtenáře. Vendula Zajíčková považuje *Zlatou legendu* a priori za kazatelskou příručku. Díky velkému zájmu začala být záhy překládána do národních jazyků. Česká obdoba *Staročeský pasionál* patří k nejstarším překladům, avšak ze 14. století se dochoval pouze jeden opis. A. Vidmanová datuje vznik *Pasionálu* do let 1356 či 1357.¹²

Všeobecnou zvyklostí staročeských autorů bylo zůstávat v anonymitě. O autorovi *Staročeského pasionálu* s určitostí víme, že se jednalo o příslušníka dominikánského řádu, usuzuje se tak z dodatků o tomto řádu v *Pasionálu*. A. Vidmanová se domnívá, že by se mohlo jednat o některého svatovítského kanovníka. Zasloužil se také o další překlady, např. *Skutky apoštolské* či *Život Krista Pána*¹³, a zřejmě se podílel rovněž na překladu celé staročeské Bible.¹⁴

Staročeský pasionál čítá 166 textů, přičemž staročeský autor přidal texty pojednávající o cizích světcích a několika světcích domácích a naopak některé méně známé cizí světce vynechal. V *Legendě auree* je obsaženo 178 článků. Není možné dílo považovat pouze za překlad, neboť autor často s předlohou nakládá svévolně. Několikrát vychází i ze *Života Krista Pána* a jednotlivé kapitoly nepřekládá celé. Také pořadí jednotlivých textů nedodržuje liturgický rok, ale svátky řadí libovolně nejen podle svého spisovatelského vkusu, ale i podle osobních preferencí Karla IV., jenž uctíval sv. Kateřinu, článek o ní byl proto zařazen na konec. Pořadí žádného z latinských rukopisů se neshoduje s českou verzí. Soudí se, že právě císař ponoukl neznámého dominikána k překladu. Šlo o velmi obratného a sečtělého spisovatele,

¹² VIDMANOVÁ, A. (ed.) *Legenda aurea*. Jakub de Voragine. S. 27.

¹³ Tamtéž, s. 28–30.

¹⁴ Počátky české prózy. In: *Česká literatura od počátků k dnešku*, s. 76.

orientujícího se v mnohých latinských kronikách a rytířských románech. Před zobrazením výjimečnosti světců dával přednost dějovosti. Autor si byl zřejmě vědom, že čtenáři se stanou především laici z řad šlechty na dvoře Karla IV., z tohoto důvodu vynechal některé teologické a etymologické informace, na druhou stranu ovšem využíval amplifikaci, tedy rozšiřoval text tím, že tutéž informaci uvedl z více hledisek, a vysvětloval laikovi méně srozumitelné části či zesiloval dějovost.

A. Vidmanová uvádí tento příklad: (...) *jednoduché Jakubovo konstatování Mathias apostolus in locum Judae substitutus est*¹⁵ je s použitím *denominací*, tj. slov odvozených z téhož kmene, přetvořeno takto: „Svatý Matěj apoštol apoštolským volením zvolen jest na apoštolstvie, neb když se jest Jidáš oběsil, chtiec světi apoštoli počet apoštolský nahraditi, svatého Matěje volili.“¹⁶ Dále některé formulace převáděl do přímé řeči. O některé biblické citáty svůj překlad doplnil.¹⁷

Rukopisy *Staročeského pasionálu* upoutávají dlouhou dobu pozornost badatelů, zejména v textologické oblasti. V. Zajíčková při jejich popisu vychází z poznatků A. Vidmanové a uvádí tři stěžejní rukopisy:

Rukopis A – nazýván musejní, pochází z 3. čtvrtiny 14. století. Zapsali ho čtyři písaři, písmo je však podobné. Má jiné řazení, ale blíží se originálu. *Rukopis B* – datován do roku 1379, prvních 57 textů se ztratilo, text zapsal jeden písař. *Rukopis C* – tzv. klementinský, začíná textem o sv. Markovi, datován do roku 1395, zapsali ho dva písaři.

Dochovaly se také další rukopisy a fragmenty, např. *Pasionál, Knihy o životech svatých* (1476), dále hlahoský zlomek, krakovský, tzv. *Passionál křižovnický* či *Pasionál kališnický* (1495) a některé jiné.¹⁸ Vladimír Kyas v studii *K staročeskému Pasionálu* tvrdí, že v rukopisech z 15. století nedochází k větším změnám, a pokud ano, týkají se vesměs pouze jazykové stránky, nikoli obsahové.¹⁹

¹⁵ V Legendě auree: *Apoštolu Matěji připadla jako působiště Judea*. S. 105.

¹⁶ VIDMANOVÁ, A. (ed.) *Legenda aurea*. Jakub de Voragine. S. 32.

¹⁷ Tamtéž, s. 31–32.

¹⁸ ZAJÍČKOVÁ, V. *Staročeský Passionál. Žánrová struktura pozdně středověké hagiografie*, s. 38.

¹⁹ KYAS, V. *K staročeskému Pasionálu*. In: *Příspěvky k dějinám starší české literatury*, s. 154.

Jan Vilikovský byl jedním z prvních badatelů, který se *Pasionálu* věnoval z literárního hlediska. Spolu se *Životy otců* a *Životem Krista Pána* jej považoval za typického ducha středověké epiky.²⁰ Ani po mnoha letech se však pasionálový text nedočkal vydání, běžný čtenář nemá možnost se s textem seznámit.

²⁰ VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*, s. 141.

4 Sbírka kázání založených na legendách

Sbírka kázání založených na legendách je rukopisná sbírka nejspíše z počátku druhé poloviny 15. století (v rukopise uveden rok 1453). V současné době je uchovávána v Moravském zemském archívu ve fondu G10 pod signaturou 602. Rukopis čítá 195 folií, byl pořízen jedním písařem, zapsán černou barvou do jednoho sloupce spřežkovým pravopisem. O dlouholetém užívání rukopisu svědčí hojný počet marginálních přípisků a oprav mladší rukou.

Roku 1690 se rukopis dostal do rukou křižovníka s červenou hvězdou Jana Františka Josefa Rivoly, probošta v Chlumu a na Hradišti, autora tzv. *Slováře českého* (1705), v němž počestil některé latinské a německé výrazy.²¹ S tím souvisí jedno z pozdějších označení rukopisu *Pasionál křižovnický*, poté byl od roku 1769 uložen na propozituře u svatého Hippolyta. Na své nynější místo se dostal v roce 1850 s dalšími rukopisy Antonína Bočka, archiváře a historiografa, jenž získal jako učitel českého jazyka přístup k moravským archívům a shromažďoval materiál o moravských dějinách, který vydal v pěti svazcích.²² Zkratka *KázLeg* byla rukopisu přiřazena kvůli potřebám *Staročeského slovníku*.²³

V roce 2014 vydal kolektiv z Ústavu pro jazyk český AV ČR první elektronickou verzi rukopisu. Do sbírky je zahrnuto 46 kázání (podle nadpisů 47, neboť některé texty by mohly být počítány jako jeden text, protože nadpis byl připsán pozdější rukou) vztahujících se k církevnímu kalendáři. Obsahují život katolických světců a mučedníků, mimo jiné jsou zde zpracovány legendy o životě Ježíše Krista, panny Marie či Máří Magdalény. Na samém závěru je krátký přípisek datovaný do roku 1563 s informací o dvou osobách z Prostějova.

4.1 Kompozice kázání

Sbírka kázání založených na legendách (dále jen *KázLeg*) je homiletickým zpracováním některých legend obsažených v *Staročeském pasionálu*. Z názvu sbírky je patrné, že v textech dochází k prolnutí kázání a legendy, přičemž vztah obou žánrů je velmi těsný. Není proto vhodné trvat na přesném žánrovém vymezení.

²¹ Řád Křižovníků s červenou hvězdou, dostupné na: krizovnici.eu.

²² Antonín Boček. In: *Ottův slovník naučný*, 4. díl, s. 229–230.

²³ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 149. Komentář editora.

Lze vysledovat několik typů textu, jejichž kompozice se mírně liší. V prvním z nich představují legendické úryvky hlavní a stěžejní část zasazenou do homiletického rámce, jenž tvoří vstupní citát v latině nebo úvodní kazatelovo slovo a zakončuje ho krátká modlitba ke světcům za odpuštění hříchů a klidný odchod na věčnost či mravní závěrka. V textu o svaté Barboře je vstupní citát dopsán do názvu jako přípisek pozdější rukou. *De sancta Barbara {mulier timens Dominum ipsa laudabitur, Proverbio ultimo}*²⁴ – *žena, jež se bojí Hospodina, dojde chvály.*²⁵ Po tomto citátu následuje legenda o umučení svaté Barbory. Kázání je zakončeno modlitbou. *A protož poněvadž při svém skončení tak za své služebníky prosila a pán buoh jí slíbil v jejie prozbě uslyšeti, pak my tím snažněji pamatujme jejie svaté umučenie modlitbami svými a alnužnami, ať nám při našem skončení, když nám přide den súdný, ráčí na pomoc býti k milému bohu a k odpuštění našich hřiechuov a dopomohla k přibytku královstvie nebeského. Čehož nám všem dopomáhaj buoh otec i syn i duch svatý. Amen.*²⁶

Druhý typ promluvy představuje pouze samotný legendický text jen s menšími odchylkami od textu pasionálního, který neobsahuje explicitní homiletické prvky (např. *Svatého Alexí život, De sancto Stephano* aj.). *Svatý Štěpán, boží mučedník, byl jeden z zvolených s sedmi jáhnuov. A první sluha z těch sedmi svatých apoštoluov. O tom se takto píše, že když svatí apoštolé rozličné lidi z židuov a z pohanuov na vieru obracováchu, tehdy svatým vdovám byli poručili svatého Štěpána, aby o pokrmu péči měl, když by se svatí apoštolé, kážic a učic se, trudili, aby potom svaté vdovy pokrmem poslužily jim.*²⁷ Následující citace z článku *O životu svatého Štěpána, mučedníka božieho* dokládá, že oba texty jsou z obsahového hlediska shodné. *Svatý Štěpán, Boží mučedník, byl jeden z volených sedmi jáhnov a první z těch sedmi sluha svatých apoštolov. O tom se také píše, že když svatí apoštolé rozličné lidi z židov a z pohanov na vieru obracováchu, tehdy svatým vdovám biechu poručili, aby o pokrmu péči měly, když by svatí apoštolé kážic a učic se ztrudili, aby potom jim svaté vdovy pokrmem poslužily.*²⁸

²⁴JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 1.

²⁵ *Český ekumenický překlad*, Přísloví 31: 30.

²⁶ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 7.

²⁷ Tamtéž, s. 20.

²⁸*Pasionál, Knihy o životech svatých*, 20r.

V mnohem menší míře se vyskytují kázání třetího typu, která, ač vycházejí z legend, mají homiletickou formu, tedy vstupní biblický citát, uvedení do tématu a výklad Písma, v tomto případě jde o exegetická kázání. Legenda se tak stává nejen doličným mravoučným příběhem, ale také prostředkem potvrzujícím biblický výklad a též vyzdvihujícím svatost světce či mučedníka, o kterém text pojednává. (*De sancto Andrea, De sancto Thoma* aj.) Nejlépe to dokazuje text *De sancto Andrea*. Kázání počíná citátem z evangelia sv. Matouše, pokračuje řečnickou formulací společnou několika dalším textům – *na počátku dnešního čtenie evanjelista svatý Matúš praví rka takto*,²⁹ jež bývá příslušně upravována. Jiná varianta zní například takto: *Tato slova, kteráž sem na počátku kázni propověděl, psána jsú ve čtení sv. Jana v položení pátém*.³⁰

V exegetické části, jež je nejdelší, vykládá kazatel část evangelia popisující Kristovo setkání se sv. Ondřejem, který Ježíše následoval a stal se jeho apoštolem. Dochází tedy ke komparaci Ježíše s Ondřejem, jejíž prostřednictvím kazatel předkládá světcovy ctnosti, a zevrubně se zabývá jejich podobnostmi. Autor využívá řečnických obrátů k navázání kontaktu s posluchačem potažmo čtenářem, a to nejčastěji oslovením křesťanů, a svá tvrzení dokládá množstvím argumentů z Bible. *Móžem říci, že Kristus častokrát, hľadě našeho spasenie, chodil jest hlad trpě, nemaje žádněj ztravy, žádněj takovej potreby tělestnej. A o tom máme psáno ve čtení sv. Matúše: „Když Ježíš jdíeše podlé obilé s svými mladšími a v tu chvíli neměli sú co jiesti, tu pak mladší jeho lačni jsúc i s svým mistrem, pánem Ježíšem, vymínali pravým hladem a vytierali zrníe z klasuov i jedli sú to, aby se tím posílili*.“³¹

Prvním úryvkem z legendy vyprávějícím příběh o Matouši, jemuž Ondřej vrátil zrak a sám se kvůli tomu dostal do vězení, autor dokazuje Ondřejovu dobrotivost a opět se vrací k výkladu Písma. *A tu máš znamenati, jak velmi dobrotivý byl, že také za své nepřátely prosil*.³² Druhý legendický úryvek dokládá Ondřejovu apoštolskou činnost, když pomohl starému biskupovi ke spasení jeho hříšné duše. V poslední exegetické části kazatel dokončuje výklad následovnictví. Text pokračuje delším legendickým úryvkem o apoštolské činnosti a umučení. *Následoval také sv. Ondřej myslí pána Jezukrista v utrpení múk, neb jakož Kristus smrt svú, na kříži vise, skonál, takéž sv. Ondřej*

²⁹ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 1.

³⁰ Tamtéž, s. 12.

³¹ Tamtéž, s. 1.

³² Tamtéž, s. 3.

*příkladem mistra svého na kříži rád chtěl umříti. Neb když sv. Ondřej do téj země Achaie pro spasenie lidské byl jest zašel, pak tu jsa mnoho kostelův k službě božie zjednal a ustavil a mnoho [5r] křesťanuov zjednal a ženu Egeovu, kterýž v téj zemi vládařem bieše, také na vieru křesťanskú obrátil.*³³ Poté kazatel předkládá příběh o biskupu Ondřejovi, kterého svatý Ondřej zachrání před pokušením ze strany d'ábla, který se změnil v ženu. Poukazuje se tak na světcovy posmrtné zázraky. Závěrečnou částí je zavrka napomínající k uctívání sv. Ondřeje a prosba za uchránění od hříchů. V tomto textu je zjevná přítomnost kazatele, který kompozici promýšlel a pečlivě vybíral vhodnou část legendy. Často do textu vstupuje a komentuje, na některých místech na sebe upozorňuje první osobou singuláru, např.: *Avšak jiných divuov nechaje, o jednom vám poviem.*³⁴ Zřetelně jsou odděleny legendické úryvky od homiletických částí, celý text však působí celistvě.

Odlišně se jeví texty týkající se liturgických svátků. Kázání o životě Ježíše Krista autor zcela převzal z *Pasionálu*, lze to doložit např. textem *Circumcisio Domini* (*Obřezání syna Božieho*): *Jakož praví sv. Bernart: „To jest jméno pravé nebeského lékařstvie. To jest jméno Ježíš, ješto plaché a hněvivé lidi upokojuje, pýchu ku pokoře připravuje a jedovatú střelú smrtedlných hřiechův lidi zastřelené uzdravuje, všelikú nečistotu hřiecha očisťuje.*³⁵ Shodná část v *Pasionálu* zní takto: *A jakž praví sv. Bernhart: „To jest jmě pravé nebeské lékařstvie. To jest jmě Ježíš, ješto plaché hněvivé lidi upokojuje, pýchu ku pokoře připravuje, jedovatú střelú smrtedlných hřečuov lidi zastřelené uzdravuje, všelikú nečistotu hřešným ostuzuje.*³⁶

Tyto články mohly skutečně plnit kazatelskou úlohu. V. Zajíčková zastává názor, že autor *Pasionálu* tyto články zapisoval s kazatelským záměrem a homiletickou strukturou. *Staročeský passionál* je stejně jako *Legenda aurea* primárně homiletickou příručkou.³⁷

³³JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 4.

³⁴ Tamtéž, s. 4.

³⁵ Tamtéž, s. 28.

³⁶ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, 29v.

³⁷ ZAJÍČKOVÁ, V. *Staročeský Passionál. Žánrová struktura pozdně středověké hagiografie*, s. 129–130.

Jedná se o tematická kázání s argumentací, která autor *Pasionálu* vytvořil v souladu s pevnými pravidly tohoto žánru.³⁸ Jejich strukturu tvořily obvykle tyto části: thema, prothema, divisio, subdivisio a dilatatio,³⁹ ovšem s ohledem na improvizaci kazatele.⁴⁰

Kázání o panně Marii jsou koncipována podobným způsobem, ale některé pasionálové články autor upravil nebo využil jen jejich část. V textech se nacházejí kontaktové prostředky a také biblické citáty, na rozdíl od exegetických částí v *KázLeg* jsou zapsány pouze česky. Nad biblickými citáty výrazně převažují citáty z církevních Otců. Kromě biblických citátů se latina využívá také v názvech jednotlivých kázání (s výjimkou *Svatého Alexí život*, *O skažení Jeruzaléma* a *O Navštívení panny Marie*), tento fakt je jedním z dokladů, že se skutečně jedná o homiletickou sbírku.

Výjimečné postavení zaujímá příběh o zkáze Jeruzaléma (*O skažení Jeruzaléma*). Na rozdíl od ostatních textů se netýká svatých ani liturgického svátku, nýbrž předkládá příběh o hladomoru v Jeruzalémě, jenž se stává příkladem božího trestu za nedodržování božích zákonů. Příběh není zasazen do homiletického rámce.

³⁸ ZAJÍČKOVÁ, V. *Staročeský Passionál. Žánrová struktura pozdně středověké hagiografie*, s. 141.

³⁹ Podle B. Vidy: thema – biblický verš, prothema – uvedení do tématu nebo prosba k Bohu, divisio – rozdělení samotné řeči, subdivisio – další rozdělení předcházejících bodů v řeči, dilatatio – vysvětlení morálního významu a konfrontace protichůdných argumentů, často s pomocí exemplu.

⁴⁰ VIDA, B. *Sermo ako vrchol kazateľskej činnosti v XII.–XVI storočí*, s. 49–51.

5 Důkaz svatosti

Vyzdvižení světcovy svatosti je hlavním úkolem legendy. Svatý je svědek víry, který v sobě nese křesťanské ctnosti.⁴¹

Legends tak napomáhají blahořečení či kanonizaci a vytvářejí jejich kult. Do *KázLeg* jsou vloženy právě ty části legend, jež podávají důkaz o světcových ctnostech, panenské čistotě u světic, konání zázraků, vyslyšení světcových modliteb a také umučení, jednom z nejsilnějších důvodů ke kanonizaci, z tohoto důvodu věnujeme motivu mučednictví samostatnou kapitolu (vizte podkapitolu 5.4). Tyto části nabádají věřící, aby uctívali svaté, modlili se k nim a snažili se vést pozemský život podobným způsobem, za což budou odměněni věčným životem v nebeském království. Důkazů svatosti je v *KázLeg* veliké množství. Největší pozornost je v legendických úryvcích o světcích i v homiletických částech věnována následujícím šesti okruhům:

- 1) apoštolské činnosti,
- 2) výjimečnému charakteru,
- 3) schopnosti uzdravovat nemocné a křísit mrtvé,
- 4) mučednické smrti,
- 5) vykonaným zázrakům,
- 6) uctívání věřícími.

V každém textu se nachází několik těchto motivů, ale nemusejí se vyskytovat všechny. Společně se podílejí na vytvoření charakteristických obrazů světců. Zaměřili jsme se také na to, zda autor *KázLeg* tyto motivy pouze přenesl z jednoho textu do druhého, nebo je vhodně upravoval k homiletickým potřebám. Pokud v textu určitou obměnu pozorujeme, uvádíme v každé z následujících podkapitol alespoň příklad, pokud se zpracování motivu výrazněji neodlišuje, podobu pasionálové předlohy nezmiňujeme.

U svatých, kteří nejsou mučedníky, je pozornost věnována zejména vypsání života, které začíná již narozením a ctnostným dětstvím nebo obrácením k víře a končí klidným odchodem do Kristova království. U mučednic je největším důkazem svatosti setrvání v panenské čistotě. U mučedníků se životopisné údaje zmiňují pouze okrajově a legendické úryvky se týkají nejvíce apoštolské činnosti a následného umučení. Svatost je vždy podpořena nějakým projevem nebo prostředkem upoutávajícím smysly – jsou to

⁴¹ HEJDUK, J. *Svatí církevního roku*, s. 7.

např. světlo, vidění, drahé kamení, hlas, tekutiny, vůně. Dále také přítomností zvířete, které symbolizuje pozitivní vlastnost, nebo naopak vystupuje jako předzvěst zla.

V textech věnujících se Ježíši Kristu je vyzdvihována především role spasitele a vykupitele. Panna Marie je zobrazena jakožto matka Božího syna, pomocnice a přímluvkyně u božího soudu, Máří Magdaléna pak jako napravená hříšnice.

5.1 Apoštolská činnost

Apoštolskou činností míníme veškeré světcovo konání spjaté s šířením křesťanské víry a Kristova učení. Světci, nejen apoštolové, kteří přijdou do cizí země či města, nýbrž např. biskupové, rozdávající obyvatelům města almužnu, zde káží, nechávají stavět kostely, získávají oblibu u obyvatel, kteří se obracejí ke křesťanské víře. *Ó, kterak blahoslavené byly ruce těchto svatých dvou apoštoluov, jenž na tomto světě pílne rozsievali božie sémě, kážíce bez přestánia slovo božie a vieru křesťanskú, kterýmžto kázaním mnoho židuov i pohanov na pravú vieru obrátili sú.*⁴²

Některé texty líčí světcův příklon k víře, (např. *De sancto Thoma*) nebo následování Krista, a to buď legendický úryvek z *Pasionálu*, anebo kazatelův výklad. Mučedníci se tímto svým konáním dostávají do sporu s vládcem dané země, jejich umučení se blíže věnujeme v podkapitole 5.4.

A když jemu jiní pravili, že by pána Krista z mrtvých vstalého viděli, pro nic on tomu věřiti nechtěl. Než řekl jest řka takto: „Leč uzřím na jeho rukú a na jeho nohú probodenie a rány a rukú svú v jeho bok sáhnu, tehda tepruv uvěřím, že vstal z mrtvých.“ A když Kristus v tém dni potom opět se apoštolóm svým ukáže a již sv. Tůma s nimi bieše, tehda die jemu Kristus: „Tomáši, pusť sem prst svůj v rány rukú a nóh mých a stáhni ruku svú v bok muoj a nebud' více nedověřícím, ale věřícím!”⁴³

Přímými následovníky a apoštoly Krista byli sice muži, avšak v *KázLeg* jsou uvedeny dva případy žen, které svým chováním obracely občany ke křesťanství. Je to Kateřina, jež se stala pro mnoho obyvatel vzorem a obrátila k víře mnoho rytířů. *Tu jim svatá Kateřina počala mnoho praviti o pánu bohu a o království nebeském, až oba, totiž královú i to knieže s jinými dvěma sty rytieři, na vieru jest obrátila, prorokující jim, že by také pro jméno božie muky trpěti měli.*⁴⁴

⁴² JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 72.

⁴³ Tamtéž, s. 13.

⁴⁴ Tamtéž, s. 138.

Druhou ženou je Máří Magdaléna, která nejprve sama sebe obrátila k pokání a poté sama kázala. *A tu jsúce, kázala ústavně vieru křesťanskú. A všechny lidi toho města Marsilii i téj vsie krajiny obrátila k milému bohu na vieru křesťanskú. A zbořivši modly diábelské a chrámy jejich, i kázala kostely stavěti.*⁴⁵

Za apoštoly je dále možné považovat Cyrila a Metoděje, o nichž se mluví v textu *De sancto Cirillio et Methudio*. Umožnili Slovanům číst Písmo ve vlastním jazyce, zavedli slovanskou liturgii, pokřtili Bořivoje a Ludmilu. *A potom do Moravy přišed, ten lid také moravský k bohu obrátil. Ale že lid těch časův hrubý k službě božie bieše, vymyslił sobě Cyrillus, aby ducha svatého pomocí službu božie slovenským jazykem zřiedil. A všechno písmo, i Starého i Nového zákona, slovensky přeložil. A ten řád v slovenských vlastech držíe až do dnešnieho dne.*⁴⁶ Legenda dále praví o zavraždění sv. Ludmily (v textu Lidmily).

5.2 Výjimečný charakter

Legendické úryvky (či kazatel v exegetických částech) přisuzují světcům pozitivní nebo výjimečné vlastnosti. V některých textech se popisuje způsob chování v dětském věku, jenž předurčuje světcovu svatost. Například svatý Mikuláš: *A to bylo znamenie a počátek jeho svatosti, že, ještě vise u prsí matky své, chtěl dva dni v témdni postiti. Neb taková věc nepřicházela od přirozenie, ale zvláštiem darem božím. Bylo také narozenie jeho milostivé tím kusem, neb když ho v kúpeli omývali, tehda první den stáše prost v medenici na svých nožičkách.*⁴⁷ A zároveň jako chlapec nedbal o světské radovánky, stejně tak svatá Alžběta, jež od raného věku navštěvovala kostel.

Dále je častá komparace světců s Ježíšem (zejména apoštolského následovnictví), Mojžíšem, Abrahamem nebo s některým z proroků. *Neb v písmě svatém shledáváme tři člověky svaté, kteréž pán buoh přátely svými nazýváše, k kterýmžto také tento svatý Bartoloměj podobně muož přirovnán býti. Jeden byl Abraham, druhý Mojžieš a tretie svatý Jan, křtitel boží. Neb jakož tito plnili přikázanie božie a činili jeho vuoli, takéž svatý Bartoloměj naplnil vuoli boží.*⁴⁸

⁴⁵ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 88.

⁴⁶ Tamtéž, s. 54.

⁴⁷ Tamtéž, s. 7.

⁴⁸ Tamtéž, s. 102.

Kazatel u většiny světců používá adjektivum milý, a to nejen v závěrečných modlitbách a prosbách, ale také v jiných částech textu. Naopak negativní postavy bývají přirovnávány ke Kainovi či Jidášovi.

U apoštolů a mučedníků se v souvislosti s jejich charakterem objevují atributy milosrdnost, spravedlnost, pokora, upřímnost a také schopnost odpouštět svým tyranům. *Ale pán a král náš Kristus učinil svým vrátným svatého Petra, jenž jest milosrdný a dobrotivý, jenž ne skrytě, ale zjevně klíče v ruce drží, jako by řekl: „Jděte ke mně všichni, chudí i bohatí, mladí i staří, zdraví i nemocní, hotov sem vám království nebeské otevřeti, jestliže kto za to prositi bude a budete li tlúci modlitbami nábožnými.⁴⁹* Někteří jsou nazváni přítelem či sluhou božím. Rytíře Jiřího charakterizuje statečnost, důstojnost a zbožnost.

Nejvýraznější vlastností u biskupů je – kromě důstojnosti či slovutnosti, opět pokory a výmluvnosti – štědrost. Důraz je kladen též na čisté svědomí. Svatý Martin dokonce daruje své oblečení, obleče si roztrhané a krátké roucho a při kázání andělé schovávají jeho nahotu. *Tehda tento arcijáhen hněviv jsa, i jde na trh i kúpí za pět stříbrných peněz nějakú hubenú a krátkú suknici, i vrže ji horlivě před svatého Martina. Tu pak svatý Martin vzem tu suknici, i obleče ji tajně na se, ano rukávi jedno po loket krátcí i sice jedno také po kolena dlúhá, netba toho svatý Martin, jde slúžiti svaté mše. A když svatú mši slúžil, tehda kúle ohnivá viděna byla nad jeho svatú hlavú. A kdyžkolvěk ruce zhuoru vzdvihnúti měl, tehda protože rukávy u suknice krátké byly, ruce jeho až po loket obnaženy biechu. Tu praví Johannes Beleth, že anjelé svatí viděni byli, jenž jemu tu chvíli drahými tkanicemi a drahým kamením tu nahost, kdež rukávu nedostalo, přiodievali a přikrývali.⁵⁰* U tohoto světce se snoubí mnoho vlastností. Také ho poslouchají živly a zvířata, která byla oddaná i sv. Blažejovi, jenž je léčil. Svatého Víta (mučedníka) krmí a hlídá orlice a taktéž se mu podaří zkrotit lva.

Popis ženských vlastností se omezuje na krásu, panenskou čistotu a moudrost. V kontrastu s popisem světců jsou negativní adjektiva charakterizující vladaře jakožto ukrutného, hubeného,⁵¹ přehubeného, zlého a zlořečeného násilníka a tyрана.

⁴⁹ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 74.

⁵⁰ Tamtéž, s. 130.

⁵¹ Podle Malého staročeského slovníku bylo dalším významem adjektiva zlý či špatný.

„Nešťastný zlý ukrutníče, jáť sem téj rozkoši dávno žádal, tím mě ty nic neuhrožíš ani zamútiš.“⁵² Přívlastky vztahujícími se k ďáblovi jsou šeredný, škaredý, boží nepřítel. Ďábel symbolizuje pokušení.

De sancto Mathia je kázání, v němž se více než polovina textu věnuje Jidášovi a jeho životu. Postava Jidáše Iškariotského je od počátku popsána velmi negativně, charakteristika se týká taktéž Jidášova chování, nejen popisu vlastností. *A v té hře Jidáš poče královice často kvíliti, býti i rváti. To královna uznamenavši dobře, a to věduci, že Jidáš syn její nenie, jala se ho často býti, avšak on proto téj zlosti neustal.*⁵³ V *KázLeg* je text nepojednávající o světcích výjimkou, působí velmi kontrastně nejen k Matějovi, jenž ho nahradil v roli apoštola, ale zejména k Ježíši Kristu. Tímto způsobem se zvyšuje svatost světce. V *Pasionálu* se nachází článek o Nerovi, zřejmě byl zařazen díky nevídané krutosti, tím byly tyto texty v tehdejšímu kulturním prostředí zajímavé.

Kazatel v jednotlivých promluvách vyzdvihuje jen hlavní (většinou jednu, ale u některých svatých i více) výjimečných vlastností či povahových rysů, které se stávají klíčovými celému kázání. Jde-li o exegetický výklad, podává kazatel množství důkazů z Bible a danou vlastnost komparuje s Kristem či jinou biblickou postavou. V závěrečných modlitbách se k oné vlastnosti navrácí a prosí příslušného světce, aby skrze tuto vlastnost všem křesťanům, kteří budou následovat jeho příklad, dopomohl k boží milosti. Např. milosrdné apoštoly Šimona a Judu. *Také je písmo svaté nazývá muže milosrdenstvie tiem obyčejem, že oni sobě milosrdenost zjednali a jiným také, ktož toho na nich žádati budú, též milosrdenstvie rádi zjednati miení. A poněvadž nám toho potrebie jest, prosmež těchto svatých apoštoluov, svatého Šimona a Judy, ať nám ráčí na pomoc býti k obdrženíyn milosrdenstvie božieho. A abychom pomoci jejich hriechóm a pokušení diábelškému pevně odolati mohli a doslúžiti se královstvie nebeského, a k tomu nám dopomáhaj buoh otec i syn i duch svatý, rcemež všichni nábožným srdcem „amen“.*⁵⁴

Jestliže jsou vyzdvihované povahové rysy přítomné též v *Pasionálu*, lze říci, že se od zpracování v *KázLeg* liší jen velmi málo, pokud vůbec. K výjimečnému charakteru patří též schopnost kříšení mrtvých a uzdravování nemocných, věnujeme tomu následující podkapitolu.

⁵² JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 92.

⁵³ Tamtéž, s. 39.

⁵⁴ Tamtéž, s. 121.

5.3 Schopnost uzdravovat nemocné, křísit mrtvé

Mnoho světců mělo schopnost křísit mrtvé nebo uzdravovat nemocné. Někteří z nich jsou z toho důvodu uctíváni do dnešních dob a k jejich hrobům se konají duchovní poutě.

Takové zázraky působily v legendách jako důkaz existence Ježíše Krista, skrze něhož se tak dělo, a dokazovaly nadpřirozené schopnosti světce, jenž byl mnohdy vystaven zkoušce, v níž měl porazit čaroděje či židovského učence. Po zhlédnutí takového činu pohané uvěřili v Krista a důvěřovali světcům. *A pak svatý Petr, zdaleka stoje, i die řka: „Ve jméno pána mého Jezukrista toběť, mládenče, pravím, aby vstal a chodil!“ Kterýž ihned vstal živ jsa.*⁵⁵

K uzdravování docházelo většinou po pronesené modlitbě, často nebyl nutný ani fyzický kontakt, stačila pouze světcova slova, nanejvýše jemný dotek ruky. Stejným způsobem probíhalo léčení posedlosti, tedy vymítání d'ábla. K léčení docházelo i po světcově smrti, u jehož hrobu vytékaly různé léčebné tekutiny nebo vycházela vůně. *Tělo jejie dni čtyři tak bez pohřebu leželo, od něhožto tak rozkošná vuoně pocházela, že mnoho nemocných uzdravovala.*⁵⁶

Nejčastěji popisovanou nemocí, jež bývá zázračně odstraněna, je slepota. Dále pak pohybové choroby. *Tehda svatý Valentin, bohu se nábožně pomodliv, téj pohance zrak navrátil, proněžto všichni z té čeledi svatý křest přijali jsú a pánu bohu se dostali.*⁵⁷

Výjimkou mezi léčiteli je svatá Alžběta, jež se aktivně účastnila péče o nemocné a po smrti svého manžela založila nemocnici. *A potom prodavši to, což jejieho věna bylo, diel těch peněz mezi chudé rozdala a z ostatka špitál krásný zjednala a ustavila, v kterémžto mnoho chudých nemocných a pracných chovala, sama jim jakožto služebnice jejich posluhující, ony krmiece, ony omývající, jedněm stlala, druhé na svých plecích, kdež potřebie bylo, nosila a mazala i léčila je, z ohavnosti a z nečistoty jejich vypierající se kochala. A malomocné na svém luoži kladla a zzúvala je a oblačila je.*⁵⁸ Po své smrti se ve snu zjevila dívce, která byla donesena k jejímu hrobu, a uzdravila ji.

⁵⁵ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 75.

⁵⁶ Tamtéž, s. 135.

⁵⁷ Tamtéž, s. 53.

⁵⁸ Tamtéž, s. 135.

Některým světcům kazatel přisoudil tyto schopnosti, i přes to, že se o nich daný pasionálový článek nezmiňuje, např. u některých apoštolů. Léčitelské schopnosti svaté Háty se zmiňují jen v článku o svaté Lucii, který do *KázLeg* nepřešel. Kazatel využil pouze tuto informaci. *A když se ten div po všech vlastech pronesl, tehda se rozliční lidé na křesťanskú vieru obracovali a množstvie židov i pohanuov, k jejiemu svatému hrobu chodiec, velikú útěchu měli v těle i v duši. A mnozí nemocní, přicházejíce k jejiemu svatému hrobu a modléce se, všichni jsú uzdraveni.*⁵⁹ Pasionálová část pojednávající o sv. Hátě zní takto: *A když se ten div veliký po všech vlastech roznesl, tehda se počechu rozliční na křesťanskú vieru obracovati a mnostvie židuov i pohanuov, k jejiemu svatému hrobu chodiec, velikú útěchu v duši i v těle přijímáchu.*⁶⁰ Na počátku článku o sv. Lucii stojí: *To uslyševši, jak sv. Hata tak mnoho divuov a rozličných milostí, jenž s nemocnými činieše, po[11v]jemši svú matku s sebu, čtyři léta velmi nemocnú, jież řiekali Euchicia, k hrobu svaté Haty šla.*⁶¹ Následuje popis zjevení světice a uzdravení Luciiny nemocné matky.

5.4 Mučednická smrt

Mučení bylo ve starém Římě na denním pořádku, stalo se veřejnou záležitostí a zábavou, které vždy přihlíželo velké množství lidí.⁶² Využívané praktiky způsobovaly mučeným nejrůznější utrpení, pasionálové legendy jsou toho dokladem. Využití těchto úryvků v *KázLeg* demonstruje především pevnou víru svatých, kteří své utrpení vnímali jako možnost posílení svých ctností a přiblížení se Kristu.⁶³ Apoštolové tímto způsobem dovršují Kristovo následovnictví, mučednice zůstávají pannami a stávají se Kristovými nevěstami. U věřících vyvolává násilí údiv a zvyšuje obdiv k martyřům.

V motivu mučení spatřujeme schematické rysy, jež se opakují u všech svatých. Beze změny zůstává také příčina, pro niž jsou zbaveni života. Jako jedni z prvních křesťanů čelili pronásledování a násilnému konvertování k pohanství. V průběhu mučení nelze přehlédnout zjevný rozdíl mezi muži a pannami. Ve své práci se této diferenci blíže věnuje V. Zajíčková. S mučením souvisí též motiv tělesné obnovy, který je projevem boží přízně.

⁵⁹ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 36.

⁶⁰ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, 53v.

⁶¹ Tamtéž, 11r–11v.

⁶² SLUŠNÝ, J. *Historie mučení*, s. 33.

⁶³ SCHAUBER, V., SCHINDLER, H. M. *Rok se svatými*, s. 24–25.

5.4.1 Mučení žen

V *KázLeg* se mučednicím věnuje pouze malý prostor. Jedná se o světice Barboru, Nětiši, Dorotu, Hátu a Kateřinu. Dívky mají společný urozený původ, díky němuž nemohou být zbaveny života ihned.

V. Zajíčková zastává názor, že článek o svaté Barboře je hagiografickou romancí, vzniknuvší romancizací původního *passio*, v němž zůstává zachován *topos* „modly, nebo smrt“, a důvodem k umučení je vždy odmítnutí pohanství.⁶⁴ Mučení proto probíhá v několika vlnách a opakuje se stále stejné schéma.⁶⁵

Křesťanky upoutají pozornost římského císaře či správce provincie, v níž žijí. Ve vladaři vzplane touha zmocnit se dívky, začne ji přemlouvat k následování pohanských bohů. To však panna odmítne, a proto se s vladařem dostává do konfliktu. Všem ženám je řečena stejná ultimativní výhrůžka. Mají si zvolit mezi pohanstvím, anebo vírou v Krista, za kterou je čeká smrt. „*Milá panenka, jedno sobě vyvol ze dvojieho: nebo následuj naše bohy, anebo smrt trpěti budeš.*“ Odpoví jemu sv. Barbora řkúci: „*Nic se téj počasnej smrti nebojím. A protož hotovať sem ji ihned trpěti, ať bych věčně se radovala a se pánem Kristem živa byla.*“⁶⁶ Dívky jsou neústupné, čeká je trýznění a vězení. Čtyři dívky skonají stejně, a to mečem – stětím, nebo proříznutím hrdla. Usmrcení tímto způsobem bylo vždy vnímáno, jako nejčistší a nejméně bolestivé.⁶⁷

V kázání *De sancta Barbara* není protivníkem Barbory jen starosta města, do konfliktu se kvůli svému úmyslu zůstat pannou a žít pouze s Kristem dostává již s otcem. Otec sám se ji pokusí připravit o život za to, že nechala ve věži, v níž měla být zavřena, udělat tři okna symbolizující svatou Trojici, božím zásahem se tak nestane a Barbora může uprchnout. Je však nalezena, vystavována různým trestům a nakonec ji otec vrhne do náruče starosty, ten ji nechá nahou zbít a vsadit do vězení. O půlnoci má vidění, Ježíš jí dodá sílu a uzdraví ji. Následuje druhá vlna: Barbora opět odmítá svolit k pohanství, dochází k dalšímu mučení: *Opět ji vladař bude namluvati k následování modl diábelských, a nemoha ji namluviti k následování modl, i káže jejie tělo háky železnými trhati a hlavu jejie kladivem ztlúci a potom káže prsi jejie obřezati. A tak*

⁶⁴ ZAJÍČKOVÁ, V. *Staročeský Passionál. Žánrová struktura pozdně středověké hagiografie*, s. 86.

⁶⁵ Tamtéž, s. 87.

⁶⁶ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 6.

⁶⁷ SLUŠNÝ, J. *Historie mučení*, s. 217.

*obnaženú káže po všem městě voditi.*⁶⁸ K tělesné obnově dochází za přítomnosti anděla. Ač je svěťice takto pohaněna, neustoupí a pokorně přijímá smrt. Hlavu jí setne její otec. V *Pasionálu* se navíc zmiňují některé detaily, dále zavřeli pannu do vězení již před bitím. Otec se ji pokusí setnout před příchodem ke králi.

De sancta Agnete neboli O svaté Nětiši – průběh a důvod mučení je zde podobný jako u Barbory. Nětiši je 13 let a je velmi moudrá, zamiluje se do ní syn starosty. Dostává obvyklou otázku, po které následuje první mučení – má být zneuctěna v nevěstinci; spatřujeme zde boží pomoc, Bůh jí nechal narůst vlasy, jež skryly její nahotu. Starostova syna stihne boží trest a zemře. Nětiše ho modlitbou vzkřísí a syn vstane z mrtvých. Jeho otec uvěří a stane se křesťanem. *A ten starosta, vida ten div, kterýž jest učinila svatá Nětiše, že jemu syna vzkřísila, chtěl jí rád zpomoci, ale boje se sídu, aby naň nežalovali, ciesaři miesto sebe jiného starostu ustaviv, u velikém smutku pryč jel, nemoha jí nic zpomoci. A ten jiný starosta jménem Aspasius kázal ji u veliký oheň uvrći, ale božím divem oheň jí nic neuškodil.*⁶⁹ Strůjcem Nětišina dalšího mučení a usmrčení není v tomto případě rozhněvaný vladař, který se raději vzdá svého místa, aby sám sebe nevystavil císařovu hněvu, nýbrž pohanští kněží, obvinivše ji z čarodějnictví. Nový starosta Aspázius dívku uvrhne do ohně, z něho však vyjde bez újmy, a tak jí prořízne hrdlo. *Pasionálový* článek je z hlediska obsahu shodný s textem uvedeným v *KázLeg*, zcela chybí homiletický rámeček.

Také svatá Dorota (*De sancta Dorothea*) byla kvůli své kráse několikrát přemlouvána soudcem k následování pohanských bohů. Po prvním odmítnutí ji nechal zbít a zavřít do vězení, po druhé musela podstoupit trhání těla železnými háky a pálení ohněm, ve vězení byla devět dní bez potravy – zde se jí zjevil anděl – vyléčil ji a krmil. *A když byla přivedena, vida Fabriccius, ana uléčena a velmi krásna, i podivi se tomu a vece k ní: „Ó, panno krásná, rozpomeň se na svú [53v] mladost a na svú krásu a nedaj sebe viece mučiti, ale klaněj se našim bohóm a přivol mi.“ Tehdy sv. Dorota vece: „Věz to, žeť se tvým diáblóm nechci klaněti. A také jižť mám chotě svého pána Jezukrista, s nímt’ se budu kochati na věky.“*⁷⁰ Potřetí jí sťali hlavu. V tomto textu nepotkalo mučení jen dívku, také písař Teofilus byl sťat, jelikož od Doroty obdržel jablka a růže z nebeského království a uvěřil.

⁶⁸ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 6.

⁶⁹ Tamtéž, s. 31.

⁷⁰ Tamtéž, s. 36.

V pasionálovém článku překvapivě chybí některé údaje o rodičích a původu, vynechán je i cyklus mučení, zmiňuje se pouze způsob, ale ne celý průběh. Kazatel tedy do *KázLeg* doplnil průběh mučení podle vzoru ostatních legend. *To Fabricius uznamenav, na súdě se posadiv, kázal svatú Dorotu před se přivéstí. A uznamenav, ana se tvrdě u viere svaté drží, kázal ji rozličně mučiti a uzřev, ana na to nic nedbá, ale pro Jezu Krista mile trpí. A odsúdil ji na smrt a takto řka: „Já tuto dievku pro to, že naše bohy tupí a césařového prikázanie nadrží, na smrt odsuzuji a její hlavu stieti kazuji.“⁷¹*

Svatá Hátá (De sancta Agata) působí bojovněji v porovnání s předchozími mučednicemi. Poté, co Kvincianus neuspěl v pokusu obrátit Hátu k pohanství, dal ji do rukou nevěstky, aby ji přemluvila ona. Hátá však žádá být raději umučena pro víru v Krista. Mezi Hátou a soudcem dochází k živým dialogům. Hátá nejen že odmítá vzdát se své víry, navíc se jeví velmi vzpurně a se soudcem se hádá a spílá mu. *Kvincianus, kázal ji políčkovati a řka: „Neslušiet' tobě tak protivné řeči mluvíti proti súdci!“ K tomu svatá Hátá vece: „Nebojím se toho, nebo mi jest to divno do tebe, že jsa muž smyslný a múdřý, již opět nemúďře sobě činíš, že vzýváš své bohy němé, anoť nic zpomoci nemohú.“ K tomu Kvincianus: „Nepotřebie mi jest tvých slov prílišných! Protož nebo se našim bohóm modl, nebo tě káži mnohými mukami mučiti.“⁷²* U svēice se projevuje silná důvěra v boží pomoc, že jí ani zvířata, oheň ani jiné rány nemohou ublížit, ale jeho by potupily. Po políčkování je vsazena do vězení. Dále ji nechá svázat a upalovat ohněm, avšak Hátá se mu vysmívá a pobízí k dalšímu mučení. Následuje tedy největší pohana – uříznutí prsou. Takové zneuctění je horší než jiné mučení. Opět ji na devět dní zavřel – zjeví se jí stařec, aby ji uzdravil. Ona však věří v pomoc Krista. Víra ji vyléčí, stařec byl Kristův posel. Žalář zůstane otevřený, ale dívka neodejde. Soudce její uzdravení přičítá modlám. Hátá jeho tvrzení vyvrátí. Nahou ji válejí na žhavém železe. Dívka se pomodlí a následkem mučení umírá. Text je převzat bez větších změn.

Svatou Kateřinu (*Katherine*) čeká stejný osud, na rozdíl od předešlých mučednic před ní stojí překážka – musí vést disputaci s 50 židovskými mistry. S pomocí Ducha svatého obrátí ke křesťanství všechny učence, které nechá císař Maxencius uvrhnout do ohně. I přesto, že zemřou, projeví se zde opět motiv tělesné obnovy, neboť oheň jejich těla neporuší. První vlna mučení zahrnuje trhání těla železnými háky, bití a dvanáctidenní vězení, v němž dojde k uzdravení a krmení po Kristově zjevení.

⁷¹ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, 54r.

⁷² JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 35.

Kateřina ve vězení obrátí k víře královnu s rytíři. Poté odmítne stát se druhou ženou v zemi a má být rozdracena mezi dvěma koly. Anděl vyslyší modlitbu a kola rozbije. Mučení stihne též královnu, jsou jí uříznuty prsy a sřata hlava. Císařův hněv dopadá na všechny nové křesťany – dvořana Porfyria a dvě stě rytířů dá setnout nebo roztrhat psy. Císař velmi stojí o Kateřinu pro její moudrost, proto s vyřčením výhrůžky váhá.

*A potom opěť privola před se svatěj Kateřiny, i bude jie opěť mluviti řka: „Kateřino! [191r] Ačkoli královú i s Porphyriem {čáry svými od} viery, totiž mých bohuov, svedla {a k smrti je} pripravila, avšak přesto, jestliže {mi v tom} povolíš, a mne v tom poslechněš, že se {bohům mým} klaněti budeš a je následovati, jáť {slibuji tobě}, žeť to vše ještě odpustím, a chciť tě {místo své} své králové. A pakli toho neučiniš, tehdy {již} toho déle od tebe trpěti nebudu a musíš za to život svůj dáti.“ Odpovie jemu svatá Kateřina s dobrou myslí řkúci takto: „To vše, cos si sobě vymyslíl o mně učiniti, to předse jednaj, hotovať sem vše pro jméno božie ráda trpěti.“⁷³ Nakonec je dívka sřata mečem. Autor v *KázLeg* nevyužil legendickou část popisující Kateřinino obrácení k víře, naopak doplnil text o některé kazatelské prvky – navázání kontaktu s posluchačem či biblický citát sv. Pavla. Více rozpracoval část o pohřbení dívky na hoře Sinaji a taktéž se věnuje jejímu posmrtnému uctívání, o němž se zmiňujeme v podkapitole 5.6.*

Autor *KázLeg* vynechal část legendy popisující vidění, jež dívce vypoví, že bude chotí Kristovou. Došlo k abreviaci dialogu s vladařem, v němž dívka dokazuje existenci Krista, za což ji vsadí do vězení. Není uvedena modlitba před disputací s učenci a rovněž chybí detaily upálení učenců, nenacházíme ani motiv jejich tělesné obnovy. Mučení svaté Kateřiny se v obou textech mírně liší: Poprvé je dívka jen zbita uzlovatým provazem.

5.4.2 Mučení mužů

U mučedníků souvisí umučení s jejich apoštolskou činností, přičemž si je obyvatelé města oblíbí, vládce se cítí ohrožen, ale bojí se nepřízně lidu, proto se pokouší světce nejprve přesvědčit o pravosti pohanské víry, ptá se na důvod, který ho vede k tomu, aby se přichýlil k Ježíši a následoval ho, a posléze zastrašit. Světec získává stále větší moc, a tak musí být zbaven života. Na rozdíl od žen jsou světci aktivními následovníky Krista, nejde jim o strávení života v ústraní a v modlitbách. I zde spatřujeme opakující se schéma, avšak okolnosti a způsob usmrcení se různě mění.

⁷³ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 190.

Světcí jsou vyzváni, aby následovali pohanské modly, odmítnou, modly potupí a zničí, mnohdy to udělá za světce novoobrácený věřící, přirovnávají je k čertům či d'áblům. *Ale apoštol svatý Bartoloměj prikázal čertovi, aby vynda odtud tu modlu zetřel a zkazil. Jenž vystúpiv, jiné všechny modly, což jich v chrámě bylo, zrušil a zetřel.*⁷⁴ Jsou sužování různým utrpením, z něhož však vyjdou nepoškozeni, a musí tedy padnout poslední rána, většinou rovněž jako u žen mečem. Mučednictví přijímají s pokorou, jako dovršení následovnictví Krista.

Usmrčení svatého Ondřeje jsme přiblížili ve čtvrté kapitole – zemřel na kříži hlavou dolů, avšak v *Pasionálu* poloha na kříži zmíněna není, jeho skon ale trvá pouhé dva dny. Snětí z kříže brání boží zásah – ustrnutí rukou. Autor vynechal notnou část dialogu Ondřeje a vládce země. Jiný apoštol, sv. Tomáš, vzbudil nevoli krále, když rozdal peníze, jež obdržel na stavbu chrámu, a byl vsazen do vězení. Králi se však zjevil mrtvý bratr a potvrdil, že Tomáš je božím poslem. V indickém městě byl kvůli apoštolství a kázání víry mučen. Chodil po rozžhavených pleších a posadili ho do horké pece. Božím zásahem však vyšel zdrav, nakonec byl proboden. Podle legendy měl Tomáš taktéž zbořit pohanské modly a věděl o svém údělu stát se mučedníkem. Apoštol Matěj nahradil Jidáše, proto se v kázání *De sancto Mathia* poměrně dlouhá část zpracované legendy věnuje životu Jidáše Iškariotského. Matěj přivedl ke křesťanství mnoho lidí, znelíbil se proto židovským učitelům. Kamenovali ho a hlavu mu sťali sekýrou. Texty se od sebe vesměs neodlišují.

V kázání *Cathedra sancti Petri* neboli svatého Petra navštolení se nepojednává o mučedníkovi. Petrovi za to, že káže víru, vyholí temeno hlavy a vodí ho po městě, aby ho pohaněli, poté ho uvěznili. Z tohoto důvodu nosí kněží oholenou hlavu jako důkaz důstojnosti (tzv. tonzuru). *To knieže Teofilus uslyšav, jal svatého Petra, na potupenie křesťanské kázal jemu hlavu proholiti. A někteří mistři praví, že jemu kázal tihlú vrch hlavy protříti, a tak jako blázna po městě voditi.*⁷⁵ Výraznější obměny pasionálového textu nepozorujeme.

Apoštolové Petr a Pavel (*Petri et Pauli*) zemřeli kvůli šíření víry, Petra ukřižovali hlavou dolů, musel se nejprve utkat s Šimonem čarodějem, kterého císař pokládal za božího syna, Pavel byl sťat. „*I kterak, Petře, nebojíš se Šimona, jenž jest pravým bohem a vie všechny věci tajné?*“ *I die k tomu svatý Petr a rka: „Poněvadž pravíš, že vie*

⁷⁴ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 104.

⁷⁵ Tamtéž, s. 38.

*všetchny věci tajné, nechat' povie, co já nynie myslím aneboli co činiti chci.*⁷⁶ Podkladem tohoto textu se staly dva rozsáhlé pasionálové články, kazatel využil jen některé motivy. S Čarodějem se potýká též Jakub Zebedeův, kouzelníka se mu přesvědčit podaří, ale židovští kněží rozkázali, aby Jakuba sťali, spolu s ním také písaře Joziáše. Motiv mučení se však v *Pasionálu* neliší.

Apoštol Matouš měl přemluvit křesťanskou dívku, aby se stala královou manželkou. Neučinil tak, pannu přijal do kláštera a byl za to zavražděn. Dívka měla shořet v klášteře, unikla díky zjevení sv. Matouše. Krále stihl boží trest a sužovala jej nemoc, zabil se vlastním mečem. *A potom tento král Hirtakus byl jest poražen od pána boha nemocí trudovatú. A nemoha se toho zhojiti, sám se potom svým mečem vlastním zamordoval.*⁷⁷ Zavraždění byli také apoštolové Šimon a Juda. Svatý Bartoloměj potupil pohanské bohy, nechali ho zbít, sedřít z něj kůži a sťali mu hlavu.

Jakub Spravedlivý zemřel podle legendy velmi zvláštním způsobem. Podal lidem svědectví o Ježíšovi, Židé by mu byli nakloněni, kdyby navedl lid nazpět k židovské víře. Neudělal to, a tak jej zahubili. *Zatiem v túž hodinu jeden žid kdesi žrd pochopiv, dal jemu velikú ránu v hlavu, takže se mozk z jeho hlavy vykydl, jehožto křesťané pochopivše, blíž podlé chrámu pochovali.*⁷⁸

Biskup Štěpán se znelíbil židovským kněžím. Nedal se přesvědčit ani obvinít z nedodržování Starého zákona, byl tedy ukamenován. Tomu byl přítomen i Pavel, jehož obrátil k víře. V textu o svatém Blažejí (*De sancto Blasio*) se mučení rovněž odehrává v několika vlnách. Nejprve ho uvězní, poté zbíjí a opět uvězní, jelikož nazval modly d'ábly. Podruhé mu sedřou kůži z těla železnými hřebeny a znovu zavrou. Kvůli Blažejovi dá kníže mučit také ženu, jež Blažej pomohl. Žena knížete přelstí a zničí modly, za to je nejprve uvržena do vroucího olova, dále se svými dvěma syny, křesťany, kteří chtějí dojít k nebeskému království, pověšena a drána železnými háky a konečně sťata. Svatý Blažej zůstává neústupný, chtějí ho utopit. On však požehná vodě a ta se rozestoupí. Světec je připraven přijmout mučednickou korunu a je taktéž sťat. Pasionálový úryvek pojednává také o sedmi ženách, jež měly být vrženy do ohně a dostaly na výběr železné, nebo lněné košile, poté příběh pokračuje líčením ženy s dvěma syny.

⁷⁶ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 75.

⁷⁷ Tamtéž, s. 115.

⁷⁸ Tamtéž, s. 82.

Kázání o sv. Jiří využívá motivu mučení, jež je v tomto textu v porovnání s ostatními způsoby velmi kruté a vyvolává velmi expresivní obraz. Dokládá to následující ukázka: *A když ho žádnú řečí pro nic namluviti nemohl, tehda kázal jeho tělo obnažiti a kázal ho zavěsiti a háky zedrati a pochodněmi až do střev spáliti a potom solí nasoliti. A nemoha jeho umořiti, kázal jej do žaláře vsaditi a veliký kámen na jeho břicho položiti, aby ho tak rozdávil a umořil.*⁷⁹ Císaře Daciána uvádí rytířova nedotknutelnost a tělesná obnova v úžas, stává se ale zuřivým a chystá další utrpení – kolo posázené meči, vroucí olovo – vyšší moc Jiřího uchrání. Císař se snaží jednat po dobrém, rytíř ho ale obelstí a vysměje se mu. Následuje vězení, sud s hřebíky a vodění po městě s provazem na krku. Jiří je také setnut.

Motiv mučení nabývá vyšší expresivity, oproti výňatku z *Pasionálu* vyznívá kázání hruběji (přesto, že mučení v *Pasionálu* je rovněž kruté), nadto kazatel celé mučení zrychluje, vynechává dodatečné informace, například, že vypil jed, který mu neuškodil. (...) *kázal jej, opak ruce sviežíc, přes trám vzhuoru táhnúc, na podlahu púšťeti. A potom tak pověsiec jeho, vŕecko tělo železnými klikami zderúc, suol v jeho rány mecíc, pochodněmi připalovati a potom v žalári zamknúti.*⁸⁰

Stejný osud čeká sv. Valentina, i přes to, že celému městu předložil důkaz boží existence. Svatý Kryštof se pokusil obrátit na víru císaře, ovšem bez úspěchu – čeká ho vězení, v němž ho mají dvě dívky přivést k hříchu, poznají, že se jedná o božího přítele a samy přijmou jeho víru, za což musejí zemřít – první z nich, Akvilinu, nechal pověsit s kamenem na noze, druhou, Niceu, uvrhl do ohně, který jí neublížil, a tak ji sťali. Kryštof podstoupí bití železnými pruty, na hlavu mu nasadí rozpálenou železnou helmu, přiváží ho k železné lavici, polijí smolou a zapálí, čtyři sta střelců na něj míří lukem. Stejně jako mnohé z předešlých mučedníků ho o život připraví až rána mečem. Svatý Kviriak v legendě o nalezení svatého kříže přišel nejprve o pravou ruku, neboť psal proti pohanům a poté byl proklán mečem.

Sv. Vít byl v dětství bit svým otcem, poté císařem. Od těchto útrap mu pomohl jeho pěstoun Modestus s manželkou Krescencií, které k Vítovi poslal anděl. Božím zásahem se rozbořil chrám ve chvíli, kdy měli být všichni tři pověšeni, nakonec se utopili v potoce. Svatý Vavřinec byl mučen, protože rozdal poklad, který obdržel od přítele biskupa Sixta, jemuž sťali hlavu. Nejprve ho dává drát železnými háky a poté

⁷⁹ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 52.

⁸⁰ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, 85r.

přiložit na rozpálené plechy. Vavřinec od své víry neodstoupí, a proto je znovu odírán háky. Vavřinec nebyl sťat, nýbrž upečen na rozpáleném železném roštu, na němž byl přivázán železnými řetězy, pod nímž topili uhlím. S Vavřincem byli zbiti a sťati také dva dvořané. Pasionálový text o Vavřinci popisuje mučení podrobněji.

Fyzické tresty se v legendách opakují, jako nejméně bolestivé, používané pouze k zastrašení světce, se jeví bití, poté většinou následovalo draní kůže železným hákem a dále, když byli tyrani rozzuření, mučeného upalovali, pekli či vařili ve vroucím oleji nebo olovu. Mezi jednotlivými fázemi mučení pobývali ve vězení, trápení hladem. V kázáních měly tyto legendické úryvky ukázat velikou víru v boží pomoc, kterou také dokazuje velmi časté tělesné obnovení, jež doprovázelo zjevení, vidění či světelná záře. Mučedník se uzdravil, utvrdil ve víře a posílil k dalšímu utrpení, prostřednictvím něhož došel k nebeskému království. Těsně před smrtí byli někteří z mučedníků zesměšněni před lidmi, často se jim však podařilo vykonat zázrak, a tím si zajistili posmrtné uctívání. Šimon, Matouš a Kviriak neprošli celým cyklem mučení, nýbrž byli zabiti z náhlého hněvu vladaře.

V textech o mučednících dostali trest také další lidé, zejména noví křesťané. Ve *Staročeském passionálu* se podle V. Zajíčkové mučení projevuje pouze jako motiv, nepřiklání se k svému vymezenému žánru *passio*. Články o mučednících se stejně jako legendy o mučednících blíží hagiografické romanci, u některých z nich lze rozpoznat také vliv apoštolského románu.⁸¹

V *KázLeg* pojednává téměř 50 % textů o mučednících a mučednicích. Samotných mučedníků se v kázáních objevuje více, protože některé texty spojují dvě legendy, např. *Petri et Pauli*, *Viti et Modesti* či *Simonis et Iude*. Kromě mučedníků jsou zbavení života také další lidé. Poměrně velký rozsah, který mučení zabírá, dokazuje důležitost mučednictví v obrazu světce a vliv na emoce věřících.

Obecně lze říci, že zpracování tohoto motivu se zásadněji neodlišuje, avšak k určitým modifikacím u tohoto motivu dochází – oslabeny jsou dialogy a s nimi taktéž dějovost, naopak z kazatelských důvodů se zvyšuje expresivita, ovlivňující emoce a podporující morální aspekt kázání. Je logické, že k větším obměnám dochází v a priori exegetických kázáních, změny se projevují, byť méně radikální, také v textech tvořených legendou.

⁸¹ ZAJÍČKOVÁ, V. *Staročeský Passionál. Žánrová struktura pozdně středověké hagiografie*, s. 81.

5.4.3 Tělesná obnova mučedníků

Hojně využívaným motivem je tělesná obnova. Pozorujeme ji zvláště u mučedníků během cyklu mučení. Nejčastěji jí předchází vidění či zjevení, které se děje světcovi vsazenému do vězení. Léčitelem je v takovém případě sám Kristus, anděl či někdo další, poslaný Kristem. Světec se utvrdí ve víře a věřícímu tento motiv demonstruje boží milost projevenou světcovi. Obnova probíhá o půlnoci, provází ji proud světelné záře. U jednoho světce k ní dochází několikrát. Tato pomoc se děje i během mučení. Pokud je světec posazen do vroucího olova, stane se, že necítí nic, anebo je u něj vyvolán pocit zchlazení.

V případě, že se jedná o velmi kruté mučení, často z něho sejde, neboť se božím zásahem rozbijí připravené mučicí nástroje. *Ale téj noci pán s velikým světlem zjevil se jemu a všechny rány úplně zlčil a laskavě ho posílil, takže potom žádných múk netbal. A na druhý den káže ho před se přivésti, a vida, že jest zdráv a krásen, káže udělati kolo, a nožuov mnoho a mečuov aby v to naděláno bylo. A na to jej káže uvrći, aby se tu na kusy zkrájel a rozřezal, a netáhnú jedné to kolo vzvésti, tudiež zpuosobem božím zetře se to kolo a poláme, že nic celého pohromadě nezuostane.*⁸² Světce, nejčastěji světice, uchrání vyšší moc před vystavením hanbě způsobené nahotou.

Ve sbírce pozorujeme rovněž jiné způsoby pomoci vyšší moci než tělesnou obnovu. Například vyslyšení světcových modliteb směřujících většinou k odpuštění hříšníků či pomoci těm, kteří budou uctívat světcovo jméno (např. *De sancta Barbara*). Ono vyslyšení potvrdí hlas z nebe, který zároveň dokazuje světcovu svatost (v Bibli je tímto způsobem doloženo Ježíšovo božství). Tento motiv utvrzuje věřící v možnosti navázání kontaktu s Bohem, od něhož si věřící slibuje pomoc či splnění přání. Projevovaná milost způsobuje také uzdravování a křísení (vizte kapitolu 5.3). Tyto schopnosti jsou světcovi propůjčeny skrze Krista, Ducha svatého či samotného Boha, aby mohl podat důkaz o existenci Krista, a tím dokázat legitimitu křesťanské víry. Taktéž dokazuje svou svatost. Stejným způsobem se uskutečňují zázraky, které zároveň charakterizují jednotlivé světce a připodobňují je k Ježíši Kristu.

⁸² JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 52.

5.5 Vykonané zázraky

Zázrak lze popsat jako empiricky nevysvětlitelnou událost. Prostřednictvím zázraku se dokazuje boží vůle, je znamením milosti projevené k člověku.⁸³

Světcí konají zázraky během života i po smrti, kdy se nejčastěji zjeví, objeví ve snu nebo na sebe vezmou podobu někoho jiného, např. poutníka. Pomocí divů vykonaných za života dokazují nevěřícím svou svatost a mnoho z nich přijme křesťanskou víru. Často svými zázračnými činy lidem pomohou, například od chudoby. Posmrtné zjevování zachraňuje lidi před hroící smrtí nebo před upadnutím do hříchu. Podávají též různé rady, jak odčinit boží trest. Každé kázání obsahuje několik zázraků, z tohoto důvodu uvedeme jen některé, dále také proto, že se zázraky tematicky opakují.

V kázání *De sancto Andrea* je dopsán příběh o svatém Matouši. Zázrak s poutníkem kazatel uvedl ve zkrácené formě. Abreviovány jsou zejména přímé řeči ďábla proměněného v ženu. *De sancto Nicolao* neobsahuje zázrak se Židem uvedený na konci pasionálového článku. *A když jednu ten žid po svú pilnú potrebu podál šel, prišedše zlodějie, vše zbožie pokradli, jediné obraz svatého Mikuláše ostavili. A potom se žid domuov vrátiv, uzřel, ano jemu vše pobráno, poče k obrazu mluvíti a takto rka: „Však vieš, kněže Mikuláši, že sem tě proto v svém domě ostavil, aby mi mého dobře ostříhal. Proče s tehdy zlodějóm pokrásti přepustil? A když s to učinil, tebe se natepu a miesto zlodějón nad tebú se pomštím.*⁸⁴

Naopak kazatel přidal příběh o třech mládencích. Třem dívkám daroval světec zlato, aby neupadly v hřích. Mikuláš se zjevil, aby zachránil potápějící se loď. Z *Pasionálu* nepochází ani zázrak, kde se samo doplnilo obilí, jež Mikuláš rozdal. *Tehda die jim sv. Mikuláš: „Nemějtež o to péče žádněj, neubudeť vám ho tím nic, odměříte se dobře.“ A tak se i stalo: když s obilím domuov přijeli, našli úplně tu mieru a to číslo, kteréž jim tam, kdež je kupovali, naměřeno, a takže nic neodešlo. Tu pak svatý Mikuláš rozdal jest tu pšenici, kterouž byl vypůjčil, mezi chudé lidi a kterýmž toho potrebie bylo, takže i k chlebu, i také k setí nazbyt jsú měli.*⁸⁵

Jan Evangelista nejprve zcelil drahé kamení, které pohan Kraton rozbil, aby Jan dokázal svou svatost a existenci Krista. V drahé kamení také proměnil mořský písek

⁸³ RAHNER, K. VORGRIMLER, H. *Teologický slovník*, s. 473–474.

⁸⁴ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, 11r.

⁸⁵ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 10.

a rozdal ho chudým. Kazatel nevyužil zázrak s koroptví, kterou evangelista hladil a poté rozmlouval s chlapcem o křesťanství. Svatý Blažej těšící se poslušnosti zvířat přinutil vlka, aby jedné ženě vrátil živého vepře. *Jedna také žena chudá jediný vepřek měla, a vlk příběh, i vzal jej a do lesa s ním utekl. Tehda ona s pláčem přišedši k svatému Blažej, poče jeho prositi, aby vlkovi přikázal vepřka vrátiti. K tomu svatý Blažej zasmav se vece: „Nezamucuj se, ženo, neboť se tvá škoda navrátí.“ A jakž to brzo vece, tak hned [48v] vlk vepřka jí zase navrátil.*⁸⁶

V kázání *De sancto Cristophoro* rozkvetla tyč, jež světec zasadil, aby dokázal svou svatost. Stejným způsobem mu předtím svou existenci dokázal Kristus. *Tehda svatý Kryštofor jednu žrd vzem, v zemi ji vstrčil a boha poprosil, aby pro potvrzení viery křesťanské hospodin svůj div učinil. Tehda ihned ta žrd rozkvetla, proněžto osm tisíc lida v buoh jsú uvěřili.*⁸⁷ (V knize Numeri rozkvetla Áronova hůl, čímž potvrdil, že je vyvoleným zastávat kněžský úřad.) Na přání svaté Doroty se písaři Theofilovi zjeví mládenec nesoucí růže jakožto důkaz nebeského království.

Lze konstatovat, že u tohoto motivu se projevuje nejvíce kazatelova kreativita, neboť právě motiv zázračných skutků, rovněž velmi důležitý k legitimizaci světce, se jeví nejpropracovaněji, tedy je evidentní, že zázraky obsažené v *Pasionálu* kazatel jednak hojně abrevioval, jednak zcela vypustil, na což kazatel sám upozorňuje. U některých světců je pouze řečeno, že takové skutky konal. Promyšlený výběr dokládá exemplární funkci legend, nikoliv snahu o převyprávění legendy o světcově životě.

Na druhé straně se ovšem vyskytují též případy, kdy v *KázLeg* uvedený legendický úryvek nepochází z *Pasionálu* (přinejmenším není uveden v rukopise z roku 1476, s nímž dané texty porovnáváme), to by znamenalo, že kazatel nenašel vhodný mravoučný příklad či argument pro svá slova.

5.6 Posmrtné uctívání

V *KázLeg* se v některých případech také zmiňuje způsob pochování světce a dále návštěvy jejich hrobu jednak za účelem uzdravení, jednak z úcty. Důkazem svatosti a důvodem k poutivému pochování je proud světla, který se objeví ve chvíli skonu. Pokud jsou uvedeny bližší informace, zmiňují, že věřící zemřelého pomazí drahou masťou, pohřbí do hrobu z drahého kamení.

⁸⁶ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 33.

⁸⁷ Tamtéž, s. 59.

Několik světců se do hrobu uložilo samo, neboť věděli, že jsou očekávání v nebeském království. Hrob se stává místem, k němuž se uchylují lidé doufající v pomoc.

Někteří mučedníci před svým skolem žádají Boha, aby pomohl všem, kteří je budou po smrti uctívat, dostane se jim potvrzení hlasem z nebe a mohou v klidu skolat. V některých kázáních také nalezneme informace o translaci, tedy přenesení těla do jiného města či na nějaké významné místo. Pokud světec nebyl pochován výjimečným způsobem a po smrti se u něho neprojevily žádné děje naznačující svatost, text obsahuje pouze tuto informaci: *Tu pak křesťané vzemše jeho svaté tělo, poctivě pochovali.*⁸⁸ Svatý Matěj např. žádal, aby byl pohřben i s kamením, kterým ho lidé kamenovali.

Světcovo tělo mnohdy vykazuje zvláštní jevy. V předchozích kapitolách jsme naznačili, že vytékaly různé tekutiny z částí těla. Z těla svaté Alžběty vycházela vůně. Hrob svatého Mikuláše udělaný z drahého kamení se stal studnicí, z níž vytékaly uzdravující olej a voda. Naopak krev svaté Kateřiny se proměnila v mléko a z kostí vytékal olej stejně jako u svatého Mikuláše. *Neb v jeho hrobě, jakož čtem, v jeho hlavách bieše studnice, jenž olejem ščedře tekla, a v nohách studnice, jenž vodú tekla, a pak hrob ten jest byl z drahého kamenie udělaný na znamenie jeho veliké čistoty a milosrdenstvie jeho a rozmnoženie milosti božie.*⁸⁹

Světcem, jemuž se dostalo největší úcty ze strany kazatele, je bezesporu Kateřina, a to nejen rozsahem kázání, ale z hlediska podrobnosti zpracování tohoto motivu z pasionálové předlohy. Andělé světici pochovali na hoře Sinaji, o ní kazatel doplnil několik informací: *(...) na kteréžto hoře pán buoh Mojžiesovi dal desatero přikázanie a s ním ochotně mluvieše. Na kteréžto také hoře jsa Mojžies čtyrydceti dní se postil. Ta jistá hora, když den súdný všechny věci oheň spálí, ona sama celá zuostane na znamení, že Kristus s milú svatú Kateřinú velikú obecnost měl a ji zákonem múdrosti své naplnil. A v tom jest přirovnána svatému Klimentu.*⁹⁰

V obou textech je Kateřina přirovnána k několika svatým, a to k svatému Klimentovi pochovanému na stejném místě, k Mikulášovi kvůli oleji, avšak v legendě se dále zmiňuje svatý Pavel, z něhož rovněž teklo mléko, Margareta, jejíž prosby Bůh vždy vyslyšel, a Jan Evangelista. V kázání se klade větší důraz na pocty, jež Kateřina

⁸⁸ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 105.

⁸⁹ Tamtéž, s. 10.

⁹⁰ Tamtéž, s. 141.

obdržela od Ježíše Krista. Promluva končí pobídkou k uctívání světice. K poctě svaté Háty byla k hrobu postavena mramorová deska s oslavným nápisem. U hrobu svaté Alžběty lidé hledali uzdravení. Kazatel text ozvláštnil příběhem o matce, jež nesla v koši svou nemocnou dceru a několik dní musela u hrobu sečkat. Na památku tam onen koš zanechala. Projevem úcty jsou bezesporu závěrečné kazatelovy modlitby a prosby pronášené na konci řečí, aby se světec uvolil být ku pomoci stejně, jak o tom kazatel pojednal v kázání. V *KázLeg* je tento motiv rozpracovanější, některé příklady popisující posmrtné uctívání v *Pasionálu* uvedeny nejsou. Jiné autor zkrátil.

6 Ježíš Kristus, panna Marie a Máří Magdaléna

Texty o liturgických svátcích vydělujeme od ostatních kázání z důvodu, že pojednávají o biblických postavách, jež nelze považovat za světce. Dále proto, že sama předloha byla koncipována jiným způsobem než ostatní texty.

6.1.1 Kázání o Ježíši Kristu

Ježíšova svatost tkví ve spojení s Duchem svatým a také v tom, že „zasedl po pravici boží“, činí zázraky a je uctíván stejným způsobem jako Bůh Otec.⁹¹ Do *KázLeg* byly zahrnuty tři články ze *Staročeského pasionálu* o liturgických svátcích z Ježíšova dětství, a to *De nativitate Christi* (O narození Syna Božieho), *Circumcisio Domini* (O obřezání Syna Božieho) a *In Epiphania Domini* (O Božiem křtění). Texty jsou téměř zcela shodné s legendou.

V úvodu prvního kázání jsou předloženy důvody k oslavování Kristova narození. Ježíšovým narozením se naplnila slova proroků, na svět přišel spasitel všech hříšných, uzdravitel a král věčného života, s jehož příchodem zavládne mír. Tato tvrzení jsou podložena slovy církevních Otců, proroků a evangelistů. V textu je dále zmíněn spis Scholastika historia, z něhož autor *KázLeg* (*Staročeského pasionálu* rovněž) čerpal k popisu Mariina a Josefova příchodu do Jeruzaléma a Kristova narození. Kázání také oslavuje pannu Marii jakožto čistou dívku a Matku božího syna, jež se přimlouvá za odpuštění hříchů a její prosby jsou vždy vyslyšeny, proto závěrečná modlitba směřuje právě k ní.

Podle V. Zajíčkové převzal autor *Staročeského pasionálu* některé texty ze svého dalšího díla *Života Krista Pána*, některé zcela, jiné přepracoval.⁹² Úvodní část, kterou lze považovat za shodnou v *Pasionálu* (v rukopisu z 15. století) i v *KázLeg*, se s jistou obměnou v *Životě Krista Pána* nachází také, pouze je připojena k předcházejícímu textu. *Narodenie našeho milého pána Jezukrista právě mysleti, a mysle radostným srdcem, jemu děkovati, že se pro nás, pro hříšné, ráčil naroditi. Jakož nám radí svatý Řehoř papež a říká:*⁹³

⁹¹ SCHAUBER, V., SCHINDLER, H. M. *Rok se svatými*, s. 19–20.

⁹² ZAJÍČKOVÁ, V. *Staročeský Passionál. Žánrová struktura pozdně středověké hagiografie*, s. 136.

⁹³ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 16.

V ŽKP zní takto: *A tu se jest té noci náš Spasitel narodil. Jehožto svaté narozenie jmá každý člověk správně pamatovati a pamatuje, radostným srdcem bohu děkovati, ež se pro ny, hříšné, ráčil naroditi, jakžto nám radí svatý otec Lev papež a řka:*⁹⁴ Těž další texty o Ježíši Kristu (či o panně Marii) obsahují stejné pasáže se *Životem Krista Pána*.

Kázání *Circumcisio Domini* stručně vysvětluje, proč se slaví den Kristova obřezání. Je tomu tak ze tří důvodů. Za prvé dostal jméno Ježíš neboli Spasitel, neboť přináší mír, pokoru a zahání hřích jako svíce, za druhé byl obřezán, čímž neporušil Starý zákon a nerozhněval Židy, stal se člověkem a očistil se od d'ábla. Za třetí proto, že je nejvyšší mezi svatými.

In Epiphania Domini se spíše než o Ježíši Kristu pojednává o Třech kráľích, kteří se přišli poklonit dítěti na místo, nad nímž našli hvězdu symbolizující příchod spasitele. Předali mu myrhu, kadidlo a zlato. Uslyšeli andělův hlas z nebe, který je varoval, aby se nevraceli touž cestou, tedy k Herodovi. Na konci textu stojí informace, kde byli kráľové pohřbeni. Text doprovází opět množství citátů z církevních Otců.

O stejné události pojednává také kázání *Innocentum* (Svatí mládenci). Herodes, protože se andělským zásahem od Tří kráľů nedověděl, kde se objevila hvězda, nechal usmrtit všechny chlapce do věku dvou let. Doufal, že s nimi zahubí narodivšího se Spasitele. Herodes zemřel božím trestem, ale vlastní rukou. Při krájení jablka se nožem bodl do břicha. Následuje výklad snů, autor uvažuje nad tím, zda je hřích věřit snům. Dělí je do čtyř skupin: 1) sny se zdají těm, kteří mnoho přemýšlí, k tomu dodává slova Šalamounova, 2) sny ukazují povahu člověka – chladným lidem se zdává o ledu nebo sněhu, vřelým pak o ohni, hrubým o mrtvolách, a ti, kteří mají mnoho krve, vídají červenou barvu – toto rozdělení komentuje citátem Aristotela: „*Dobří lékaři přirozenie člověčí po snech poznati mají.*“⁹⁵, 3) některým se zdají sny, jež přichází od hvězd a předpovídají špatné události, 4) přichází od Boha či anděla a předpovídají budoucí věci. Text končí napomenutím, že člověk není s to rozeznat, od koho sny pocházejí, zda-li od Boha, či d'ábla.

⁹⁴ *Život Krista Pána*, 18r.

⁹⁵ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 25.

Je proto nutné věřit pouze božím zjevením. *A protož, že všeliký člověk nevie, kterým činem, od ktorého přirození jsú pošli, protož v ně nenie bezpečno věřiti, ale bohu poručiti, aby to ráčil v dobré obrátiti. Pakli by kto měl od boha ve snách které jisté zjevenie, má tomu s právem věřiti a boha chváliti.*⁹⁶

6.1.2 Kázání o panně Marii

Panna Marie se v církvi těší zvláštní úctě, která pramení z její role pomocnice a prostřednice. Je chápána především jako bohorodička spojená se spasitelem.⁹⁷ První text *Concepcio sancte Marie Virginis* (Početí Panny Marie) podává důvod slavení tohoto církevního svátku. Panna Marie za sebe poslala anděla, aby zachránil biskupa před potopením jeho lodě na rozbouřeném moři, pokud slíbí, že bude vždy oslavovat tento den. Druhá legenda vypráví příběh kněze, který se chtěl oženit, zjeví se mu však panna Marie, aby mu připomněla, že když jí zůstane věrný, získá tím také nebeské království.

Purificacionis sancte Marie Virginis (Očištění panny Marie) se týká Hromnic. Lidé zhotovili panně Marii postavník, aby je chránila před hromy. Dále je to den očištění, v němž přinesla po 40 dnech do chrámu Ježíše k oběti ke knězi Simeonovi, tak se naplnila všechna proroctví.

De Annunciacione sancte Marie Virginis (O zvěstování panny Marie) je nejrozsáhlejším textem sbírky, využívajícím jen některé motivy z pasionálové předlohy. Opět se jedná o exegetické kázání. Kázání začíná výkladem části evangelia sv. Lukáše, v níž archanděl zvěstoval panně Marii zprávu o narození dítěte, k ní také směřuje kazatelova prosba, aby ho obdařila milostí. Následuje spor mezi bohem, spravedlností a milosrdenstvím. Boží spravedlnost lidi trestá za první hřích, jehož se dopustila Eva, milosrdenství nabádá k odpuštění. Svatou Trojici přirovnává ke králům a knížatům, ta rozhodla o narození Ježíše Krista. Panna Marie se tak stává počátkem spasení. Místo narození, tedy Nazaret, si Ježíš vyvolil sám proto, že znamená květ. Květem nazývá též Ježíše.

Kazatel přirovnává Marii k několika událostem a symbolům z Bible. Nejprve připomíná Mojžíše s 12 pruty. Áronův prut rozkvetl, taktéž přirovnává k prutu pannu Marii, jež zplodila ovoce, tedy Krista, a jako pokorná přímlovkyně u něj oroduje, stejně

⁹⁶ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 25.

⁹⁷ SCHAUBER, V., SCHINDLER., H. M. *Rok se svatými*, s. 13.

jako se Abigail přimluvila u krále Davida. Dále zobrazuje Marii jako stolicí, v níž přebýval Ježíš, ze stolice vychází potok, tedy milost, která teče doprostřed města, tj. mezi křesťany, a je smířitelkou mezi nimi a Kristem. Panna Marie byla vyvolena díky své kráse a čistotě, vzdala se všech pozemských radovánek. Tato kázání byla sestavena kromě kazatelova zpracování také spojením několika pasionálních článků.

Výklad se dále soustředí na původ pozdravení Marie, jež jí řekl anděl, a to ave, gracia plena (ave – jinak Eva, gracia plena – obdařena milostí a ctností), bůh s tebou – vyvolena porodit božího syna, požehnána jsi mezi ženami – nenesla Evin hřích, církev ji oslovuje Maria a Alžběta přidala – požehnaný plod břicha tvého. Takto Marii oslovují křesťané, neboť se tím zahání ďábel. Kázání zakončuje opět modlitba.

In Die Assumpcionis pojednává o nanebevzetí panny Marie. V tomto oslavném kázání ji kazatel připodobňuje k arše, o níž praví kniha Exodus, a to z několika důvodů: *Najprvé panna Maria nazvána bude archú pro zachovanie manny toho chleba nebeského. Neb jakož stará archa takový chléb a mannu v sobě zachovala, takáž panna Maria chovala v sobě toho a ten chléb, jenž sám o sobě praví ve čtení svätého Jana řka: „Jáť sem chléb živý, jenž sem z nebe sstúpil, a jestliže kto okusí a jísti bude z toho chleba, bude živ věčně.“⁹⁸ Nazvána jest také panna Maria archú pro dobrotu smilovanie, neb jakož ta stará archa jinde nestála než tu na tom miestě, kdežto židé hleděli milosti a smilovanie, jakož o tom píše kniha Exodi. „Pones propiciatorium super archam.“⁹⁹ Symbol archy kazatel dále rozvíjí a vyjmenovává ctnosti, kterými je obdařena – milosrdenství, důstojnost, čest. Mimo jiné se zde objevuje symbolika čísel sedm – do nebe ji uvedli andělé, patriarchové, prorokové, apoštolové, zpovědníci, mučedníci a svaté panny; čtyři – do nebe vstoupila s velikým zástupem, s bohatstvím ctností, v krásném rouchu, které má opět čtyři podoby, a to *jasností, netrpelivostí⁹⁹, lechostí a šlechtílostí.*¹⁰⁰ Číslo tři v tomto textu symbolizuje trojí roucho Mariiny duše – poznání, milování a požívání nebeského království; podle legendy se Marii před smrtí zjevil anděl s palmovým listem a vzkázal, že za tři dny půjde do nebe, ona měla tři přání – uvidět apoštoly, nevidět zlého ducha a doprovod Krista do nebe – přání byla vyslyšena.*

⁹⁸ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 95.

⁹⁹ V elektronické verzi *KázLeg* uvedeno – netrpelivostí, Malý staročeský slovník uvádí např. netrpenie, i. f. – také s významem schopnost netrpět, nepociťovat bolest.

¹⁰⁰ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 97.

Objevuje se zde také symbolika světla při zjevení Krista, dále pak symbol hromu a oblaku. Text končí prosbou k panně Marii a modlitbou.

V oslavné řeči, jež byla převzata téměř věrně z *Pasionálu*, o narození panny Marie *Nativitatis beate Virginis* využil autor opět mnohé symboly a četná přirovnání, jež jsou podpořena argumenty ze Starého zákona a knih proroků. Marii přirovnává k žebříku, jenž dosáhne až do nebe, nazývá ji hořícím keřem, jelikož je naplněna Duchem svatým, zlatým vědrem, v němž se uchovává věčná manna, Áronovým prutem a kořenem Davidovým, které nesly plody, Gedeneovým znamením, tedy padající rosou, jež značí boží přízeň, díky níž panna Marie přemohla všechny hříchy. Vrata obrácená k východu slunce odkazují k čistému porodu. Stěžejním symbolem, dokazujícím svatost a slávu, je hvězda. Ta se objevila ve chvíli, kdy se Marie narodila. Především hvězda mořská, jež plujíc po moři, ukazuje cestu. Stejně tak Marie ukazuje cestu hříšníkům. Následuje vyprávění o Mariině ctnostném dětství a Josefově prutu, který rozkvetl na znamení, že se má Josef stát Mariiným manželem. V tomto textu vystupuje panna Marie opět jako ochránkyně a pomocnice. V. Zajíčková tento text považuje již ve *Staročeském passionálu* za panegyrikum.¹⁰¹

O navštívení panny Marie je text popisující početí Krista, nového krále, a navštívení Alžběty čekající Jana Křtitele. Následuje odbočka od hlavního tématu, mravní pokárání – člověk je obdařen rozumem, zvíře nikoli. *Ale pohriechu mnozí lidé jsú horší nežli hovada, jakožto ožralci, opilci, kteříž leží ustavičně v krčmách den ode dne a leje v se bez přestání, ano se jemu nechce. Zajisté pravím, že takoví lidé jsú horší nežli hovada, nebo hovado, když se jemu nechce, nejie ani pije, by je zabil. Ale poněvadž jest milý buoh povýšil člověka nade všecko stvořenie, dal jemu rozum, má jeho požívatí, aby nebydlel jako hovado, maje pečlivost jedné o jedení a o pití.*¹⁰²

Poté pokračuje téma, které dále rozvíjí svatost panny Marie, jež počala bez poskvrny z Ducha svatého, a Alžběty, jež počala taktéž z vyšší moci v 80 letech Jana Křtitele, který se Marii poklonil již v matčině břiše. Připomenuty jsou také některé symboly zmíněné výše.

De Assumpcione beate Virginis je kázání uzavírající celou sbírku. Pojednává opět o nanebevstoupení či povýšení Marie, ale jiným způsobem a představuje jakési shrnutí předchozích textů o ní.

¹⁰¹ ZAJÍČKOVÁ, V. *Staročeský Passionál. Žánrová struktura pozdně středověké hagiografie*, s. 141.

¹⁰² JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 110–111.

Panna Marie je popisována jako protiklad hříšné Evy, opět bude možné vstoupit do ráje, v němž roste vonné dřevo, kterému se podobá díky svým ctnostem, jichž má tolik, kolik na světě existuje drahých kamenů. Předloženy jsou tři důvody, proč je právě Marie nejctnostnější: 1) vyvolenost stát se boží matkou, 2) chvála všech svatých, 3) porod vykupitele. Dále autor zmínil tři ctnosti: pokoru, jež se projevuje myšlením, mluvením i skutky – pokorně přijala úlohu matky Boží, mnoho nemluvila – jsou předloženy pouze čtyři příklady z evangelií Mariiny řeči, které vždy doprovodil zázrak; milosrdnost a lásku.

6.1.3 Kázání o Máří Magdaléně

Máří Magdaléna je všeobecně považována za kajícnici a Kristovu průvodkyni, jež Ježíš pověřil, aby podala zprávu o jeho zmrtvýchvstání. Podle této Marie byl založen řád magdalek, tedy kajícnic.¹⁰³

Kázání *Maria Magdalene* kazatel nově zpracoval. Z pasionálního článku využil pouze některé části. Po úvodním biblickém citátu Judit 13, 17–18, jež byl dopsán pozdější rukou, následuje exegetický text s rozsáhlou argumentací (některé argumenty se shodují s *Pasionálem*) dokazující milosrdenství projevené Máří Magdaléně, když jí Bůh odpustil všechny hříchy, a všem hříšníkům, již se napraví. *Pak mnohoť jest divuov živa jsúci činila i také po smrti na tomto světě, o kterýchž by bylo dlúho praviti.*¹⁰⁴ Milost se projevuje čtvrtým způsobem, a to čekáním, zda se sama nevzdá svých hříchů, dokládá to citátem proroků Izaiáše a Jeremiáše, apoštolů a sv. otce Augustýna, dále knihy *Trenorum* a *Eklesiastikus*. Kazatel věřící vyzývá k tomu, aby po vzoru Magdalény nezůstali hříšní, ty, kteří tak neučiní, čeká boží hněv a krutý trest. *Ale podlé tvé zapeklosti a nekajícieho srdce svého pokládáš sobě lehce hněv boží a spravedlivého súdu jeho, jež zjeven bude den súdný, toho ty netbáš. A protož znamenaje to a pamatuje každý člověk hříšný obyčejem a příkladem této svaté panie Maří Majdaleny, dokovadžs živ a zdráv, čiň každý rád svaté pokání za své hřiechy a najdeš milost u pána boha, jakož ona jest našla, a uchováš se budúcieho súdu a hněvu božieho, jež přijíti na den súdný všem hříšným nekajícím lidem.*¹⁰⁵

Vypůjčuje si slova sv. Pavla. Podruhé jí projevil milost odpuštěním hříchů. O jejím pokání mluví sv. Řehoř. Bůh jí odpustil všech sedm smrtelných hříchů, které

¹⁰³ SCHAUBER, V. SCHINDLER, H. M. *Rok se svatými*, s. 372–373.

¹⁰⁴ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 83.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 83.

nazývá ďábl, vyhnal je z částí těla: z hlavy, protože se marnivě starala o vzhled, z očí, které ji sváděly k smilnění s muži, ústy se oddávala obžerství, rukama konala lakomství. V nohou tím ďáblem byla lenost, jelikož raději než do kostela chodila tančit. *Pátý ďábel jest lenost, a ten panuje nohám, jenž často brání a překáží člověku, kteréhož posedne, aby nešel k boží službě, k svaté zpovědi, na kázání slyšeti slova božieho, a brání putovati za hříechy a jiných skutkův spasitedlných, jakož mnozí lenochové jsú, jenž blízko kostel mají, i zaspie mše svaté a ledva jednu v témdni k kostelu přijdú, a to ne pro náboženstvie, ale slechka z obyčeje, že vidie jiné dobré křesťany, ani jdú, a nesmějí pro jiné doma zuostati, bojíce se, aby nebyli pomlúváni, a přijdúce k kostelu, ješče varují se do kostela vjíti, než túlají se okolo kostela, zpravujíce lidi aneboli rozmlúvajíce o nestatečných a nepilných věcech, a též i též nahlédnu do kostela jako pes do kuchyně, jako by jim kostel smrděl.*¹⁰⁶ Žluč způsobovala hněv a srdce měla plné nenávisti. Třetí milost jí projevila Ježíš, když se jí zastal před Šimonem, Martou a Jidášem. Poslední milostí byl dar věčného života. Kristus jí prokázal také dobrotivost, vyléčil Martu i Lazara a učinil ji svou družkou.

Následuje převyprávění pasionálové legendy, v níž jsou abreviovány některé Mariiny zázraky. Jakožto urozená měla velké jmění, jež utrácela. Když však Ježíš přišel k Šimonovi, skropila mu nohy slzami a pomazala je masť. Napravila se a po Kristově umučení se stala apoštolkou, ve dvou městech zničila modly, dala stavět kostely a kázala víru. Provázel ji biskup Maximinus. Poté se odebrala na pustinu, kde přebývala v jeskyni. Krmili ji andělé a zpívali jí po 30 let. A když nastal čas, vzkázala po biskupu, jenž se chodil na pustinu modlit, aby přišel Maximinus do kostela. Andělé ji přivedli, pomodlila se, tvář jí zalilo světlo a skonala.

*Tehda biskup svatý Maximinus vstane, i jde sám do kostela, i najde svatú Maří Majdalenu v kuoře, ano ji anjelé svatí mezi sebu drží a dva lokty ji nad zemí vynesli. A ona složivši ruce, modlila se milému pánu bohu.*¹⁰⁷ Opět autor vynechal posmrtné zázraky. *Pak mnohot' jest divuov živa jsúci činila i také po smrti na tomto světě, o kterýchž by bylo dlúho praviti.*¹⁰⁸ Kázání končí prosbou, aby Marie naučila křesťany činit pokání a mohly jim být hříchy odpuštěny, a modlitbou.

¹⁰⁶ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 86.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 90.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 90.

7 Boží trest

Ve sbírce se vyskytuje několik příkladů božího trestu, tvořícího kontrast k boží milosti a tělesné obnově, které se těší světec. Kazatel tím zřetelně podporuje mravní poselství, jež kázání nese, odděluje dobro od zla.

V legendických úryvcích využitých v *KázLeg* postihne trest nejčastěji toho, kdo se přímo podílí na trýznění světce nebo mu odmítne pomoci. Některé boží tresty způsobí okamžitou smrt, jiné vyvolají nemoc, která může později pominout, jedná se poté o varování. U tohoto motivu je výrazná symbolika zvířat. Zatímco světce obklopují zvířata mírná jako např. ptáci či lesní zvěř, objevují se jako předzvěst zla lvi, vlci, černí psi nebo nadpřirozené saně a draci. Jeden ze symbolických významů lva je smrtelné nebezpečí. Rovněž vlk symbolizuje zlo a chamtivost.

Pastýři, který vyzradil úkryt svaté Barbory, se ovce proměnily v kobyly. Tento trest odkazuje k Exodu – Bůh seslal na Egypt kobyly, které ničily zemi, protože faraon odmítl propustit Izraelce. *Kobyly přilétly na celou egyptskou zemi a spustily se na celé území Egypta v takovém množství, že tolik kobytek nebylo nikdy předtím ani potom. Přikryly povrch celé země, až se na zemi zatmělo, a sežraly všechny byliny na zemi i všechno ovoce na stromech, co zbylo po krupobití. Na stromech a na polních bylinách po celé egyptské zemi nezbylo nic zeleného.*¹⁰⁹ Tento boží trest v *Pasionálu* uveden není, což dokládá invenci kazatele.

Dívčina otce zabil hrom a blesk. V jiném textu se vlivem zemětřesení a hromobití zboří chrám a zabije dva rytíře. Plameny a hromy jsou jako trest velmi časté. Je to také častý biblický trest, kterým Bůh trestal bezbožné. *Ačkoli veliká jasnost na nebi biele, avšak taková búrka se vztrhla, blýskaní a hřímanie, že toho žádný človek vypraviti nemuož. A pak v tom jistém búrení chrám rozpadl se a na tré se obořil. A ty dva čarodějníky oheň s nebe spáli jako hlavně.*¹¹⁰

Šenkýře, který uštedřil políček svatému Tomášovi, božimu služebníkov, roztrhal lev a černý pes nesl k výstraze jeho pravou ruku: *A s tím ten jistý šenk jde črpati vody a lev, kterýž tu u dvora bieše, potkaje se s tím, i zdeře jeho na malé kusy a jeho krev lev slopati bude. A přihodí se k tomu psi i rozberú jeho tělo. A pak jeden černý pes, vem tu pravú ruku toho šenka, kterýž sv. Tůmy byl udeřil, i přinese ji mezi lidi, jakož za stolem*

¹⁰⁹ Český ekumenický překlad, Exodus 10: 14,15.

¹¹⁰ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 121.

*sediechu, i sstrašili se všickni lidé, vidúce takovú pomstu božie.*¹¹¹ Rovněž tento trest nepochází z *Pasionálu*, chybí celý příběh o šenkýři. V několika případech byl hříšník zadáven – buď ďáblem nebo jedovatou saní, či se udávil sám rybí kostí.

Dále znenadání spadl do vody či z koně a utonul ve vodě. Další stihla nemoc – malomocenství nebo nepříjemné bolesti a mor. Vladaři, jenž nakázal bít sv. Víta, a sluhům vykonávajícím trest ochrnuly ruce i s rameny.

Svatý Řehoř byl také stižen božím trestem, protože se přimlouval za hříšného člověka, provázely ho do konce života bolesti. V témže textu Řím postihly záplavy, při hledání pomoci nesl Řehoř v ruce obraz panny Marie a pomoc našel u Andělského hradu (v *Pasionálu* tato část zaujímá velký prostor). Božímu trestu se nevyhnul ani papež, který nahradil zesnulého Řehoře. Nezastoupil ho však ve funkci almužníka a opovrhoval chudými. Po několikerém napomenutí se mu Řehoř zjevil, udělil mu ránu do hlavy a papež zemřel v bolestech. V kázání *Katherine* se kromě Maxencia boží trest projevil u sluhů vyrábějících kolo k usmrcení dívky. Když ho anděl rozbíjel, jednotlivé části spadly a sluhy usmrtily.

Uvedené příklady ukazují i případy, v nichž trest nepostihl jen pohany úkladně a krutě usilující o život mravně čistého světce, nýbrž i papeže. Řehoř si své provinění odpykal, a došel do nebe (příklad věřícím, kteří litují svých hříchů), druhý papež nikoliv, a skončil jako hříšník.

7.1 O zkáze Jeruzaléma

O skažení Jeruzaléma je legendický text, který je však v *Pasionálu* součástí článku o svatém Jakubu. V textu se nenacházejí, až na závěrečnou formulaci – *věky věkoma. Amen* – žádné kazatelské prvky, ale implicitní didaktická funkce je nepochybná, vyplývá také ze závěrečných vět: *Protož slušie každému křesťanu [92v] to na paměti míti, aby se sám, kdež muože, nemstil, ale bohu poručil, nebo on muože za tu pokoru odplatiti a nad našemi protivníky, než my žádáme, lépe pomstiti. Nebt' jest hospodin v písmě svém svatém řekl: „Mně pomsta, totiž poručena bud', a jáť odplatím věky věkoma.“ Amen.*¹¹²

¹¹¹ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 14.

¹¹² Tamtéž, s. 83.

V textu pozorujeme mnoho expresivních popisů utrpení, které je hyperbolizováno ve chvíli, kdy se uskutečňuje na nevinném dítěti. Zdrojem této legendy jsou informace získané z dějin Josepha Flavia Scholastica historia. Protože se ani sv. Jakubu nepodařilo přivést obyvatele města k pokání, postihl Jeruzalém při čtyřicetiletém vojenském obléhání císaře Tita hladomor. Pomstu jim zvěstoval Ananiášův syn, na jeho prorocká slova obyvatelé města nedbali, nechali ho mučit.

„Hlas na východ slunce, hlas na západ slunce, hlas na kříž světa, hlas na [91r] nevěsty i na ženichy! Hlas na všechny lidi!“ To židé uslyševši, jeho se nabili.¹¹³ Na Velikou noc bylo město zbořeno, židé byli prodáváni a nastal hlad, který nutil obyvatel k násilí. A tak pro velké množství těl mrtvých smradu nemohúc trpěti, museli přes zed' mrtvá těla do příkopy metati.¹¹⁴ Součástí legendy je také pověst o tom, že matka upekla a snědla nemluvně. A to řekši, [92r] své děťátko zabila a polovici jeho uvařila a druhú polovici schovala.¹¹⁵

¹¹³ JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book), s. 83.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 83.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 83.

8 Funkce textu

V souvislosti s touto sbírkou je nasnadě položit si základní otázku – z jakého důvodu byl *Staročeský pasionál* upraven do homiletické podoby a jakou funkci tedy takový text nese.

Přesto, že V. Zajíčková považuje *Pasionál* především za kazatelskou příručku, připouští taktéž jeho další funkce, které vyplývají z toho, že dílo bylo určeno laikům, proto nechybí ani funkce zábavná a dílo má širší možnost využití, funkce je rozlišitelná u jednotlivých článků.¹¹⁶

Souhlasíme s názorem, že například články o panně Marii či Kristu mají kazatelskou strukturu, je však nesporné, že staročeský autor přizpůsobil text *Pasionálu* českému kulturnímu prostředí, zejména české šlechtě, a to nejen zařazením navíc některých pro české prostředí zajímavých článků, ale soustředil se také na vyličení životů světců a vynechal exegetické části, jedná se tedy především o sbírku legend, jež – jak dokazuje sbírka *KázLeg* – mohly velmi dobře zastávat funkci exemplu v dalších textech. Pasionálových článků, které jsou primárně kázáními, je výrazně méně.

Domníváme se, že mezi nejsilnější důvody, jež vedly autora *KázLeg* k tomu, aby využil rozsáhlé (mnohdy celé) pasionálové články ke kazatelským potřebám a zasadil motivy, kterým jsme se věnovali výše, do homiletického rámce, patří právě ona exemplární funkce legend, (někdy až agitační), jež však nejsou v textu pouhými odbočkami od hlavního tématu a krátkými didaktickými poučeními o vzorném chování křesťana (i přes to, že určitý vzor věřícím předkládají), ale stávají se argumenty a přirozeně doplňují kazatelova slova. Mimo to legendy slouží k posílení světcova kultu a pomáhají vysvětlit určité situace.¹¹⁷

K vysvětlení některých jevů mohou taktéž sloužit pasionálové části založené na apokryfu, např. události z dětství panny Marie či život Máří Magdalény. Kázání *Maria Magdalene* sestává z výkladových pasáží a apokryfních informací, neboť Bible o Máří Magdaléně pojednává jen marginálně.

¹¹⁶ ZAJÍČKOVÁ, V. *Staročeský Pasionál. Žánrová struktura pozdně středověké hagiografie*, s. 157.

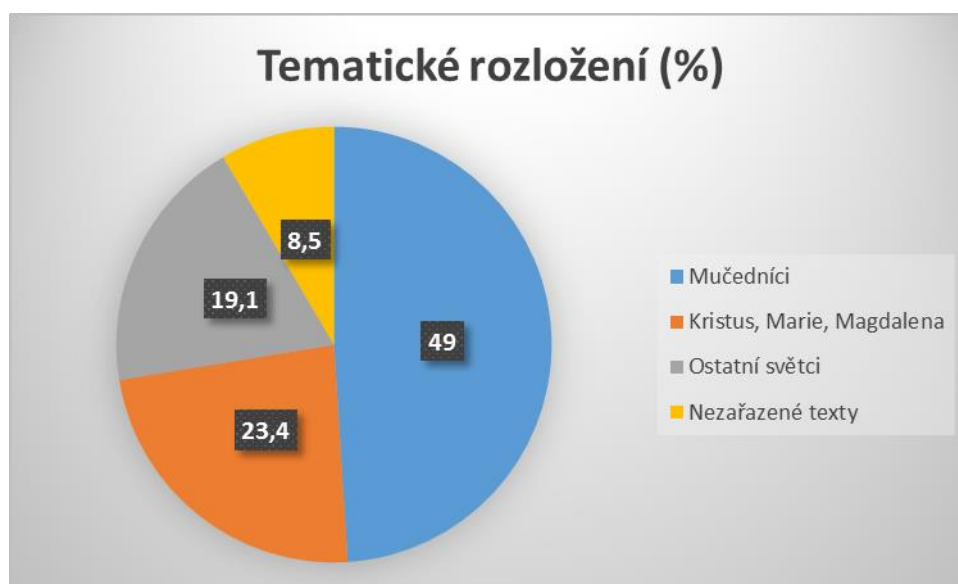
¹¹⁷ JANOSIK-BIELSKI, M. Kázání, nebo legenda? In: *Pokoušení Jaroslava Kolára*, s. 86.

Příjemci těchto textů či řečí jsou nenásilným způsobem přesvědčováni o světcově správném jednání, ctnostech a nadpřirozených schopnostech. Legendické úryvky působí na jejich emoce a zároveň poskytují příležitost k oddechu. Nutno podotknout, že v *KázLeg* lze vysledovat prvky humoru nacházející se především v pasionálových úryvcích.

Zjistili jsme, že do *KázLeg* přešlo z *Pasionálu* 27,1 % článků. Kázání se dají rozdělit do tří větších skupin:

- 1) mučedníci a mučednice,
- 2) Kristus, Marie a Máří Magdaléna,
- 3) ostatní svatí.

Následující graf ukazuje podílové rozdělení tří tematických okruhů.

Prvnímu oddílu se věnujeme v podkapitolách, druhému v šesté kapitole. Kázání o ostatních svatých se dotýkáme průběžně při rozboru jednotlivých motivů svatosti. Čtyři texty jsme nezařadili, a to *Innoncentum*, neboť přímo nesouvisí s životem Krista, i přes to, že se o něm zmiňuje a blíže jsme o něm pojednali, ústřední postavou je však Herodes; *Cirilio et Methudio* se nevěnuje životu světců, nýbrž šíření slovanské liturgie a božího slova ve slovanském jazyce, a nadto je to jediné kázání tematicky zasazené do českého prostředí (součástí *Pasionálu* jsou rovněž legendy o svatých Václavu a Vojtěchu); výjimečné postavení *O skažení Jeruzaléma* jsme vysvětlili. Posledním nezařazeným textem je *Omnium sanctorum* – zabývá se souhrnně všemi svatými.

Porovnali jsme pořadí textů v *Pasionálu* s texty v *KázLeg* (uvědomujeme si odchylky v jednotlivých pasionálových rukopisech). Výběr textů se jeví promyšleně.

Jedna z našich hypotéz je, že autor do *KázLeg* zahrnul ty legendy, které se nějak typově odlišují – vynechány mohly být legendy, jež s vybranými texty tematicky souvisely, např. většina legend o svatých otcích či rytířích a pannách. Ve vypuštěných textech se mnohdy zmiňují svatí, kteří do *KázLeg* zahrnutí byli nebo jsou s ostatními nějakým způsobem spřízněni (např. článek o sv. Lucii zmiňuje léčitelské schopnosti sv. Háty, jejíž legendu v *KázLeg* autor využil aj.). Některé články nebyly podle našeho názoru zařazeny kvůli přílišné stručnosti, např. legendy o Julianu, Kornelí, Praxedě čítají sotva pár řádků, obsahují obecné informace, a tudíž by nevyhovovaly ani jako exempla. Následující ukázka je toho dokladem: *Svatý otec Kornelius papež od pohanův velikú nenávisť trpěl, tak že Decius cesař se vším žakovstvem jeho do dalekých vlastí zaslati kázal. A když se po některých časiech sv. Kornelius opět zase se vrátiv, nechtěl modlám se modliti, na smrt jest odsúzen a s ním dvamezcítma jiných svatých, pro svatú vieru smrt příjemše, Bohu se dostali. To se jest dalo po Božím narození dvústého padesátého čvrtého léta.*¹¹⁸

Druhou hypotézou je, že ve sbírce některé texty chybějí, ale původně součástí *KázLeg* byly. Bohužel nemůžeme zcela přesvědčivě zjistit, které články by mohly být smysluplným doplněním, jelikož poškození postihlo několik posledních listů, do úvahy přicházejí některé z posledních článků. Tématem by zapadla *legenda o svaté Hedvice*, narážíme však na námitku, že v dalších rukopisech je Hedvika řazena na začátek za text o *Adventu* a *Ondřeji*. Dále je tedy možné, že chybí úplně jiný text.

Předpokládali jsme, že pořadí využitých textů bude souhlasit, pouze byly některé vynechány. Tento předpoklad se zcela nepotvrdil, na druhé straně nemůžeme ani tvrdit, že by se pořadí zcela lišilo. Ke komparaci jsme kromě *Pasionálu* z 15. století, který by se mohl jevit jako zavádějící, využili taktéž soupis článků muzejního a klementinského *Pasionálu* uvedený v publikaci V. Zajíčkové.¹¹⁹

Na místo svaté Lucie bylo vsunuto kázání *Concepcio sancte Marie Virginis*. Z pořadí vybočuje text o sv. Valentinu – v *KázLeg* je zařazen až za text o svatém Jiří (o pět textů po sobě jdoucích dále), po textu *Valentino* následuje *Cirillio et Methudio*, *Svatého Alexí život* a *De sancto Cristophoro* – následuje šest pořadí dodržujících textů. Autor zaměnil texty *Iakobi* a *Maria Magdalene*, vsunuto je kázání *O Navštívení panny Marie*. Po svatém Martinovi jsou umístěny texty *Elizabeth*, *Katherine* (pořadí těchto

¹¹⁸ *Pasionál, Kniehy o životech svatých*, 203r.

¹¹⁹ ZAJÍČKOVÁ, V. *Staročeský Pasionál. Žánrová struktura pozdně středověké hagiografie*, s. 218–223.

dvou se v rukopisech liší, většinou je poslední Kateřina) a na samém konci *De Assumpcione beate Virginis*, nemá samostatný pasionálový protějšek. Specifický je případ textu *O skažení Jeruzaléma*, a to proto, že titul byl přičiněn až pozdější rukou, proto mohl být nejprve součástí textu o svatém Jakubu stejně jako v *Pasionálu*.

Vzhledem k tomu, že v *KázLeg* došlo k spojení dvou funkčně odlišných žánrů a oba do textu vnášejí své charakteristické funkce, čím je tedy analyzované dílo? Pouhou sbírkou převzatých legend zasazených do homiletických formulací? Či se jedná o dílo zcela nové, jež lze jasně považovat za homiletickou sbírku?

Při těchto úvahách vycházíme ze studie Jaroslava Kolára, v níž zpochybnil jednoznačné žánrové vymezování a tvrdil, že by se na texty starší literatury mělo pohlížet zejména z funkčního hlediska. Žánry jako takové ovšem nepodceňoval, jsou to modely, podle nichž vznikala další díla, a každé odchytky naznačovaly zvláštnost. Jako příklad uvádí veršované kázání, pod tento pojem (podle J. Kolára funkční, nikoliv žánrový) zařadil Antonín Škarka mimo jiné legendu o sv. Prokopu, ta je však podle Kolárova názoru žánrově legendou, a to proto, že funkci veršovaného kázání mohla vyplnit různá díla. Dále ve studii zdůrazňuje, že k pochopení skutečného fungování a využívání děl je zapotřebí nazírat analyzované dílo z pohledu dobového kulturního kontextu.¹²⁰ Od 15. století dochází k funkčnímu přehodnocování žánrů a ještě později jsou žánrová hlediska často aplikována zavádějícím způsobem.¹²¹

Problematikou žánrů se zabýval též Jan Malura. Ve své studii navazuje na J. Kolára a připomíná jeho návrh mezidruhových kontextů, v němž žánrově odlišná díla spojuje shodný obsah a funkční určení (především u děl, u nichž převažovala jiná funkce než estetická),¹²² a další, zejména zahraniční literární vědce. Zdůrazňuje dvojí podstatu kázání, a to jednak jako žánru, jednak jako mluvního diskurzu, který se uplatňuje v určité komunikační situaci a projevují se v něm další aspekty (divadelní či scénické), takto se kázání jeví interdisciplinárně.¹²³

¹²⁰ KOLÁR, J. *Návraty bez konce*, s. 12.

¹²¹ Tamtéž, s. 13.

¹²² MALURA, J. Studium žánrů, zejména ve starší literatuře. In: *Žánrové aspekty starší literatury*, s. 21.

¹²³ Tamtéž, s. 19.

Reflektuje také přístup k žánrům Lenky Jirouškové, podle níž žánr není uzavřeným systémem a záleží na konkrétní situaci, v níž je text použit, příslušnost k žánrům se tedy může měnit. Takový přístup, byť nosný, lze podle J. Malury uplatňovat pouze u děl variabilních a textově otevřených.¹²⁴

Sbírka *KázLeg* poskytuje prostor k zamyšlení nad žánrovým i funkčním určením. Uvědomujeme si, že legendické úryvky zahrnují velký rozsah textu, a pokud bychom je opět vyňali z homiletického rámce, fungovaly by velmi dobře samostatně jako příběhy o svatých. Lze také tvrdit, že při zběžném čtení čtenáře vede především dějová linie a homiletické prvky zůstávají v pozadí. Z takového hlediska bychom se mohli přiklonit k názoru, že legendy, vyňaté z kontextu, si svůj žánrový status udržely, i když byly o století později přeneseny jiným autorem a v jiném kulturním období. Citáty církevních Otců přítomné v legendách mohly být stejně dobře použity v různých textech.

Na druhou stranu doplnění kazatelských formulací, závírek a v některých textech poměrně rozsáhlých exegetických části zřetelně naznačuje záměr, s nímž autor text tvořil, tedy využít pasionálové legendy jako vhodná a vystihující exempla ve sbírce kázání. Funkce kázání, tedy především mravoučná, didaktická až agitační, zřetelně vyvstává v kazatelově výkladu, který legendy, jakožto podpůrné argumentační prostředky, jen potvrzují. Fakt, že *KázLeg* počíná právě exegetickým kázáním se všemi náležitostmi (*De sancto Andrea*), může být jedním z vodítek k určení žánru. Další texty jsou vesměs opatřeny alespoň minimálním množstvím homiletických rysů – úvodní formulace, biblické citace, modlitby, prosby a závěrky. V neposlední řadě kazatelovy vsuvky, oslovení, vybočení z tématu aj. Tyto prvky odkazují k praktickému přednesu před publikem či alespoň k přípravě (uvědomujeme si, že většina dochovaných řečí pravděpodobně nikdy nezazněla). O praktickém užívání sbírky svědčí také množství přípisků a oprav starších tvarů na mladší. Dokladem může být dále spojování různých pasionálových článků v jeden, nebo naopak jejich osamostatňování.

Zvážíme-li tato fakta, přikláníme se k názoru, že texty v *KázLeg* plnily skutečně kazatelskou úlohu, a tudíž považujeme celou sbírku za kázání, a to i přes to, že jsme si vědomi, že součástí sbírky je rovněž několik zcela převzatých legend, ovšem pouze ve výjimečných případech, jež však tematicky i účelově zapadají do kazatelské sbírky a funkci kázání mohly v době středověku, jak uvedl J. Kolár, zastávat různé žánry. Na druhé straně právě tyto nezměněné texty jsou jedním z důvodů k zamyšlení nad otázkou

¹²⁴ MALURA, J. Studium žánrů, zejména ve starší literatuře. In: *Žánrové aspekty starší literatury*, s. 22.

žánrovosti celé sbírky. Zároveň se tedy jedná o nové dílo, neboť nabylo nové funkce, a to funkce utilitární, která byla ve středověkých dílech velice častá. V této kazatelské sbírce se také zvýraznila funkce didaktická, převyšující snahu o legitimizaci svatosti světce, a taktéž větší potřeba ovlivnit recipienta.

Dílo se dostalo do nového sociálního kontextu. V takovém případě můžeme tvrdit, že z *Legendy aurey*, kazatelské příručky, vznikl víceméně svévolným překladem soubor legend o svatých, jenž se o století později znovu dočkal homiletického zpracování.

Téma žánrové příslušnosti v *KázLeg* by si jistě zasloužilo větší pozornost a zevrubnější zkoumání. V této práci nastiňujeme jeden z možných pohledů, který otevírá prostor k dalším úvahám.

Shrnutí

V této práci jsme se zabývali staročeskou *Sbírkou kázání založených na legendách*. Nejprve jsme uvedli některé stručné informace o žánrech kázání a legendy, neboť otázka žánrovosti je u tohoto díla velmi důležitá a nikterak jednoduchá. Představili jsme také nejoblíbenější středověký soubor legend nazvaný *Staročeský pasionál*.

V další části práce jsme se věnovali samotné sbírce. Z formálního hlediska jsme analyzovali kompozici kázání, přičemž jsme stanovili několik typů kompozice:

- 1) legendický úryvek s homiletickým rámcem,
- 2) legendický úryvek bez homiletického rámce,
- 3) legendické úryvky zasazené do exegetických kázání,
- 4) legendické úryvky o tématu liturgických svátků s vlastní homiletickou strukturou.

Vně zůstává text *O skažení Jeruzaléma*. Jemu jsme se věnovali v samostatné podkapitole, neboť se tematicky liší – jedná se o ukázkou božího trestu.

Z obsahového hlediska jsme analyzovali a interpretovali důkazy svatosti, jež jsme rozdělili do okruhů, jimiž jsme se zabývali v dalších podkapitolách. Zároveň jsme motivy svatosti komparovali se *Staročeským pasionálem* z 15. století a charakterizovali způsob, jakým autor legendické úryvky zpracoval.

V podkapitole o apoštolské činnosti jsme se zaměřili na světce šířící křesťanskou víru. Některé z nich povolal Kristus, další museli nejdříve dospět k víře sami. Apoštolskou činnost pozorujeme rovněž ve dvou kázáních o ženách – u svaté Kateřiny (*Katherine*) a Máří Magdalény (*Maria Magdalene*). O šíření víry, resp. slovanské liturgie, pojednává kázání *Cirillio et Methudio*.

Mezi důkazy svatosti jsme rovněž zařadili výjimečné vlastnosti. Jednotliví světci jsou charakterizováni prostřednictvím rysů, které se v textech dále rozvíjejí a bývají tématem závěrky s prosbou o boží milost. Se světci se pojí pozitivní atributy (milosrdnost, pokora, důstojnost aj.) nebo schopnosti či jiné zvláštní dary (např. oddanost zvířat). Kazatel porovnává světce s Kristem a dalšími biblickými osobami. V kontrastu stojí negativní atributy spjaté s tyrany, ďáblem aj., podporují schematismus dobra a zla.

Samotnou podkapitolu jsme věnovali schopnosti uzdravovat a křísit, přestože si uvědomujeme, že tento motiv by mohl být řazen jak k výjimečným vlastnostem, tak k zázrakům, nachází se ve většině kázání obsažených ve sbírce a často je také důvodem k uctívání.

Mučednická smrt je nejsilnějším důvodem ke svatořečení. Obecně motivy smrti a jakékoliv násilí vyvolává silné emoce. Tento fakt je podle našeho názoru důvodem k tomu, že bezmála 50 % legendických úryvků, jež přešly do *KázLeg*, zobrazuje právě tento motiv. Kazatel svým zásahem mnohdy zvyšuje napětí a expresivitu. Lze ale říci, že až na výjimečné případy se krutost mučení v obou textech nemění, kazatel pouze nezačlenil stejné nebo z hlediska kázání funkčně irelevantní informace. Pokud byla v tomto ohledu předloha až příliš stručná, kazatel motiv rozšířil. Dělení mučednictví na muže a ženy vyplývá z jasné difference ve schematismu (která je patrná i přes to, že počet mučednic je výrazně nižší) – žena chce být nevěstou Kristovou, muž – následovník Ježíše a šířitel víry. Zejména s motivem mučení souvisí motiv tělesné obnovy, o níž se zaslouží buď Kristus sám, anebo někdo jím povoláný. Mučení díky tomu může probíhat opakovaně, v několika vlnách.

V další podkapitole pojednáváme o zázracích, jež můžeme rozdělit na vykonané během světcova života a po něm, tedy posmrtně prostřednictvím zjevení, vidění nebo snu. Je zcela zřejmé, že kazatel do *KázLeg* využil jen ty zázraky, jež splňují mravoučnou funkci a ukazují světcovo správné jednání – někomu pomůže, zachrání mu život nebo svým činem obrátí další lidi ke křesťanství.

Posmrtné uctívání přetrvalo do dnešních dob, lidé se k světcům stále modlí nebo alespoň navštěvují jejich hroby. Uctívání souviselo s důstojným pochováním, přicházením věřících, kteří doufali v pomoc. Výjimečně kazatel tento motiv doplnil podle svého, většinou se však držel pasionálové předlohy.

Z porovnání obou textů v rámci charakteristiky využití pasionálových legend vyplývá, že i v kázáních tvořených pouze legendou docházelo k vypuštění některých částí, většinou zázraků. Autor v mnoha případech elidoval přímou řeč, oslabil dějovost a zaměřil se na faktičnost, pokud některou z charakteristik v *Pasionálu* nenašel, doplnil ji podle ostatních textů. Tento dílčí závěr považujeme za poměrně překvapivý, neboť při zběžném čtení se texty jeví shodně.

Kázání o Ježíši Kristu, panně Marii a Máří Magdaléně jsme vyčlenili jednak z důvodu tematické i kompoziční odlišnosti, jednak z důvodu lišícího se teologického pojetí – Kristus je považován za božího syna, nikoliv světce, a panna Marie za matku božího syna. Dále souhlasíme s názorem V. Zajíčkové, že by tyto články mohly být rovnou využity jako kázání.

Podkapitola o božím trestu se zaměřuje nejprve na popis trestů přihodivších se těm, kteří se chovali špatně ke světcům, anebo nebyli ochotní se napravit ani přes výzvy a šance, jež obdrželi. Druhou část kapitoly věnujeme zcela výjimečnému textu o zkáze Jeruzaléma. Považujeme ho za ukázkou božího trestu, který se však dotýká všech obyvatel. Tyto motivy plní v *KázLeg* didaktickou funkci a vystupují jako varování.

V závěrečné kapitole o funkci textu jsme se nejprve zamysleli nad funkcemi obou žánrů, které text tvoří. Upozornili jsme na některé důvody, jež pravděpodobně kazatele přiměly k homiletickému zpracování *Pasionálu*.

Dále nás zajímalo procentuální rozložení témat – mučedníci (muži i ženy), ostatní světci (biskupové a kněží či např. sv. Alexius, který se rozhodl žít v bídě), Kristus, panna Marie a Máří Magdaléna a čtyři nezařazené texty. Předpokládali jsme, že pořadí textů v *KázLeg* se lišit nebude, některé odchylky jsme však vysledovali. Zabývali jsme se taktéž problematikou žánrovosti, připomněli jsme studii Jaroslava Kolára, v níž se zabýval nedostačujícím žánrovým systémem k poznání všech hledisek, která do díla vstupují. Položili jsme si otázku, čím je analyzované dílo, legendou, či kázáním? Po zvážení faktů z našeho pohledu považujeme dílo za kazatelskou sbírku s odlišnou funkcí.

Sbírka kázání založených na legendách je nesporně zajímavé dílo, nejen z hlediska prolnutí žánrů. Sbírka v sobě nese ukázkou středověké katolické kazatelské praxe, ale i vkusu, dobové zábavy a humoru. Skýtá prostor k dalšímu zkoumání. Velmi cenná je nepochybně v rovině jazykové.

Literatura

1. BĚLIČ, J. a kol. *Malý staročeský slovník*. Praha: SPN, 1979. 707 s.
2. Boček Antonín. In: *Ottův Slovník naučný: illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. 4. díl [online]. Praha: Jan Otto, 1891. S. 229–230. Dostupné na: <https://archive.org/stream/ottvslovnknauni25ottogoog#page/n241/mode/2up>
3. Český ekumenický překlad [online]. In: *Biblenet.cz* [citováno ze dne 1. 11. 2015]. Dostupné na: <http://Biblenet.cz/>
4. HEJDUK, J. *Svatí církevního roku*. Praha: Vyšehrad, 2001. 237 s. ISBN 80-7021-385-X.
5. Homiletika. In: *Ottův Slovník naučný: illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. 11. díl [online]. Praha: Jan Otto, 1897. S. 525–526. Dostupné na: <https://archive.org/stream/ottvslovnknauni10ottogoog#page/n536/mode/2up>
6. JANOSIK-BIELSKI, M. a kol. *Sbírka kázání založených na legendách* (e-book). Praha: Academia, 2014. 157 s. ISBN 978-80-86496-82-5 (PDF).
7. JANOSIK-BIELSKI, M. Kázání, nebo legenda? In: *Pokušení Jaroslava Kolára*. Praha: AV ČR; FF UK v Praze, 2009. S. 84–89. ISBN 978-80-7308-278-9.
8. Kázání. In: *Ottův Slovník naučný: illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. 14. díl [online]. Praha: Jan Otto, 1899. S. 121. Dostupné na: <https://archive.org/details/ottvslovnknauni42ottogoog>
9. KOLÁR, J. *Návraty bez konce*. Brno: Atlantis, 1999. 358 s. ISBN 80-7108-190-6.
10. KYAS, V. K staročeskému Pasionálu. In: *Príspevky k dějinám starší české literatury*. Josef Hrabák (ed.) Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1958. S. 141–155.
11. Legenda. In: *Ottův Slovník naučný: illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. 15. díl [online]. Praha: Jan Otto, 1900. S. 789–790. Dostupné na: <https://archive.org/stream/ottvslovnknauni28ottogoog#page/n864/mode/2up>
12. MALURA, J. Studium žánrů, zejména ve starší literatuře. In: *Žánrové aspekty starší literatury*. Jan Malura (ed.) Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2010. S. 9–25. ISBN 978-80-7368-854-7.
13. MOCNÁ, D., PETERKA, J. (eds.) *Encyklopedie literárních žánrů*. Litomyšl: Paseka, 2004. 704 s. ISBN 80-7185-669-X.

14. *Pasionál, Knihy o životech svatých* [online]. Knihovna Národního muzea (Praha, Česko), sign. 25 C 1, 276 f. Editori: Svobodová, A., Kuderová, P. Verze: 1.0.0 [citováno ze dne 1. 11. 2015].
Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupné na:
<http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/edicni/edice/9be99dc1-c7f1-4f89-882c-4c8c07fe25f5/plny-text/s-aparatem/folio/1r>
15. Počátky české prózy. In: *Česká literatura od počátků k dnešku*. Jan Lehár a kol. (eds.). 2., doplněné vyd. Praha: NLN, 2013. S. 75–84.
ISBN 978-80-7106-963-8.
16. RAHNER, K. VORGRIMLER, H. *Teologický slovník*. 2. vyd., ve Vyšehradu 1. Praha: Vyšehrad, 2009. 491 s. ISBN 978-80-7021-934-8.
17. SCHAUBER, V., SCHINDLER, H. M. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994. 702 s. ISBN 80-85527-75-8.
18. SLUŠNÝ, J. *Historie mučení*. Praha: XYZ, 2008. 258 s.
ISBN 978-80-7388-071-2.
19. VIDA, B. Sermo ako vrchol kazatelskej činnosti v XII.–XVI storočí. In: *Žánrové aspekty starší literatury*. Jan Malura (ed.) Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2010. S. 45–64. ISBN 978-80-7368-854-7.
20. VIDMANOVÁ, A. (ed.) *Legenda aurea*. Jakub de Voragine. 2., přeprac. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998. 448 s. ISBN 80-7021-272-1.
21. VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*. Praha: Univerzum, 1948. S. 141.
22. Významní členové Řádu. In: *Rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou*. [online] Konvent v Praze [citováno ze dne 26. 11. 2015]. Dostupné na:
<http://www.krizovnici.eu/cz/o-radu/vyznamni-clenove-radu>
23. ZAJÍČKOVÁ, V. *Staročeský Pasionál. Žánrová struktura pozdně středověké hagiografie*. Ostrava: Repronis, 2010. 253 s. ISBN 978-80-7368-853-0.
24. *Život Krista Pána, rukopis A*. Národní knihovna České republiky (Praha, Česko), sign. XVII A 9, 113 f. Editor Stluka, M.. Verze: 1.0.0 [citováno ze dne 1. 11. 2015]. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupné na:
<http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/edicni/edice/32380994-0db6-42e2-a455-e3a03782e1d3/plny-text/s-aparatem/folio/1r>